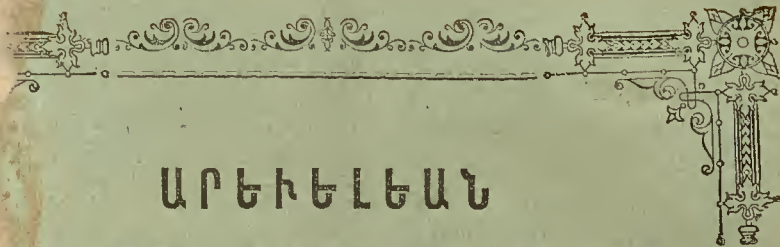

enne HANTES,
P.P. Mœhlt, aristeu
à VIENNE
r. Téchithar

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ

ԴԱՄՈՒՆ

ԳԵՐԱՆՈՒԹՅԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

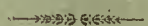
25^ր ՏԱՐԻ

1895

ԹԻՒ 23

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1

ԽՄԲԱԳԻՐ ՏԵՕՐԷՆ

Մ. ՄԱՄԱՌԻՐԵԱՆ

ԶՄԻՐՆԻՍ

ՏՊԱԳՐ. ՄԱՄԱՌԻՐԵԱՆ

ՊԱՐՈՒՆ ԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՌՆԵԼ ԵՒ ՎԵՐԱԾՆԻԼ	706
ԱՍՊԱՐԷԶ ՄԸ ՀԱՄԵՈՅՐԻ ՄԸ ՓՈԽԱՐԷՆ	107
ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՏԱՌԻԿՆԵՐ (* * *)	715
ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆՅ ՊԷՏԲԸ ՄԵՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ	
ՄԷՋ (ԾԱՓԵՅԻ)	721
ՀԵՐՊԷՐԻ ԱՅՆՆՍԼԻՐ	724
ՄԵՐ ԱՄԵՆՕՐԵԱՅ ԹՈՅՆԵՐԸ	728
ՄԵՐ ԴՊՐՈՅՆԵՐՈՒ ՇՈՒՐՋԸ (Միսակ)	730
ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԲԱՌՆԵՐ (Խ. ՔՅ. Տ. ՎԱՐՊԱՏԵԱՆ)	733
ԲՕՐՏԵԼԻՈՒ ՀՈԳԱՏԱՐ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ	735
ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ	736
ԼԱ ՈՒՅՕՐՄ	736

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ Տ Ա Ր Ե Յ Ո Յ Ց

Կղանուի և Պալիս Պէրպէտեան տպարանն, Էսքի Զապրիէ
Հաստէսի, Թիւ 61.

Զմիւռնիա — Կեղրոնատեղի Մամուրեան տպարանն.
Նոյնպէս Պրնք. Վրթանէս Կիւրեղեանի, Արամայիս Մաթիկ-
եանի, Արտաշէս Ոսկանեանի, Կարապետ Գոյումճեանի, Հայ
Ընթերցատան զործակատար Պետրոս Քիչմէշեանի մօտ:

ԳԻՆ 6 ՂՐՈՒՇ

ՏԱՐԵՅՈՅՑ

1894 տարւոյ զին 10 զրուշ.
1895 » » 10 »

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

ՏԻՓԵՆԻՍ

(GRANDS MAGASINS BIOGENIS)

Սկսած է և պիտի շարունակուի մեր ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱ-
ՀԱՆԴԷՍԸ որ կը բաղկանայ հետեւեալ առարկաներէն.

ԲԲԴԵՂԷՆ կրկնածալ, միագոյն ու ֆաբրիկ, Աստրաքա,
Պէժ, Սևեղէն շաա աեսակներով և շաա ուրիշ աեսակ
բրդեղէններ:

ՄԵՏԱՐՍԵՂԷՆ դունաղարդ ու միագոյն, Սիւրահ,
Թաւիշ, Բլիշ, Գամպէօն, ևն:

ԳՈՒԼՊԱՅ, ամէն աեսակ, երկու սեռէ ամէն հասակի
համար, Բրդէ կրճիւղներ արանց և կանանց համար, Սն-
ճըրհանոցներ, Ձղախէժէ ոտնամշէներ, Անջրանցոյցներ,
և այլն:

ԱՅՈՒՆԴԷՆ, Անգլիական և Ֆրանսական արտադրու-
թիւնք:

ԱՐԱՆՑ համար շապիկներ, ճերմակ ու դունաւոր,
Վընոցներ, Թեւոցներ, փողկապներ, ևն:

Հատեղէն, Ժամացոյցներ, Կոշիկներ և ՄԱՆՐԱՄՈՒՆԻՆ-
բու իրապէս անվերջ բաժին մը:

ԿԱՐԱՄԱՆՆԵՐՈՒ գործատուն — աման դիւներ —:

ԻՍկ մեր շրջազգեստներու և դիւարիկներու սենեակը
ձեռքի-բեանց և զանազանութեանց հաւաքածու մը կը ներկա-
յացնէ:

ՈՐՈՇԵՍԸ ԳԻՆԵՐ — ԿԱՆԻՅԻԿ

Ս.Ս.ԲՈՒԹՈՒՆ

ՊԵՏՐՈՍ Խ. ԹԵՐԶԵԱՆ

ՀԱՆՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱՐԻՉՆ Ի ՋՄԻՌՆԻԱ

Պատիւ ունի ծանուցանել իր Արդ.յ յաճախորդաց և Պատ. Աղգայնոց որ իր գործատեղին փոխադրած է Պ. Է. ԹԻՆ Լիվօբնէսի քով Յրանկաց Թաղ Թիւ 60, իր նախկին գործատեղւոյն և Գրէտի-Լիօնէին դիմացը:

Մարդը եւ իր ցնոր. — Բարեկենդադուլեան հրահանգներ. — հեղ. Բ. Բ. Ս. Ալլալեյի, Երազմանեց գերմաներէնէ — Մ. Կ. ՆԱԶԻԿԵԱՆ — Կ. Պօլիս, տպագր. Յ. Մատթէոսեան. գին 5 դրուշ:

Արաւես տաճարակաւորեալ և վաճառականական գիտելիք, պարզատուար և կրկնատուար, Յօրինեց Յ. Գ. ՓԱՓԱՋԵԱՆ, գին 6 դրշ:

Փափաքողը կրնան գիմել Մամուրեան Տպարանն:

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԳՐԱՏԱՆ

Գործնական Բերականաւորեալ Անգլիերէն Լեզուի. ըստ Տր. Թալմաս Կապէի, մասն Ա. Երազմանեց Գերմաներէնէ Գ. Թ. Յ. Կ. Պօլիս տպագր. Յ. Մատթէոսեան 1895 գին 10 դրուշ:

Տաքիս Բերականաւորեալ Արդի Յունարէն Լեզուի. յօրինեց Տի. ՄԻԹՐԻՍՈՍ 201 ԱՐԵԱՆ. Տպագր. Մատթէոսեան 1895 գին 10 դրուշ:

Հրատարակուեցաւ Պ. Պալէնց գրատան ԸՆԴԱՐՁԱԿ ԳՐԱՅՈՒՅԱԿԱՆ, Ձրէ կարուի միայն մեր յաճախորդաց:

Հաւաքածոյ ընտիր գրութեաց. — Աղգային և օտար մասնադրաց, Աշխարհիկ Լեզուաւ, արձակ և ոտանաւոր, պատկերապարզ. Մասն Բ. Կարաւանակէ բացի նոր և ընտիր հատուածներէ՝ նիւթոց վերլուծումներ, գրագիտական կանոններ, կենսագրութիւններ, առակներ, ընտիր մշտածմանք. յօրինեց ՍԻՄՈՆ ԳԱՐԱՄԱՃԵԱՆ, Տպագր. Յ. Մատթէոսեան. Գին 7 1/2 դրուշ:

Պալէնց գրատունէն զըբեր փափաքողը կրնան գիմել Ա. Մ. Կա իրմ բաղրատունն:

ԿԻՍՍԱՄԵԱՅ

Ի. Ե. ՅԱՐԻ

ԹԻԻ ԶԶ

1 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1895

ՅԱՌՆԵԼ ԵՒ ՎԵՐԱԾՆԻԼ

Մարդ կ'յառնէ՞ թէ ոչ կ'վերածնի, խնդիր մ'է որ հին ու նոր խմատասէլներու մտածման ճարակ և բանահիւսներու երևակայութեան թռիչ տուած է։ Հնդկաստանի աստուածները ժամանակ առ ժամանակ կ'յառնէին որ մարդկութիւնն զգաստութեան հրաւիրեն և անէա-կան երջանկութեան։ Եգիպտոսի քուրմերն մերթ ընդ-մերթ կ'տեսնէին այլ և այլ դից և անհաւաններու վերա-ծնունդն և տուններու մէջ մովիական դամբարաններ կանգնելով՝ հոգեփախութեան վարդապետութեան ոյժ կ'տային։ Եւրոպեցիք իրենց Նահապետներն ու մարդարէ-ներն տարբեր դէմքով դարերու ընթացքին մէջ վերած-նած կ'տեսնէին։ միջնադարեան ժողովուրդներ իրենց

մեռելներուն ստուերներն, ահարկու ուրուականներ, որոց հետքը տակաւին տեղ տեղ կ'տեսնուի, շիրիմներու և անտառներու շուրջը նշմարելով՝ անոնց պաշտօն կ'մատուցանէին: Ներկայ դարուս մէջ անդամ կ'դնուին փիլիսոփաներ որ անմահութեան հետ կ'քարոզեն վերածննդեան վարդապետութիւնը:

Այս հոգեբանական, միատիքական, բնազանցական, կամ ինչ որ կ'ուզես անուանէ, ձկտումները պարզապէս այս կ'նշանակեն որ հին և նոր մարդիկ որքան նիւթակահութեան հոսանքէն բռնուին, որքան մարմնոյն և անոր, լոկ անոր հեշտութեանց կոթողներ կանգնելու տրամադիր գտնուին, դարձեալ կ'հասնի վայրկեան մ'որ նիւթէն և իր բոլոր հրաշալի զօրութիւններէն դժգոհ ու յափրած, ուրիշ ապաւէն մը, փրկութեան ուրիշ կռուան մը, անմահութեան կամ վերակենդանութեան տարբեր խաբրիտ մը կ'փնտռեն, չէ թէ աշխարհային փառաց, համբաւի, յուսոյ և հաւատոյ մէջ, այլ բարձրագոյն եսականութեան, անհատականութեան մէջ, հոգւոյն մէջ: Ռամիկը կ'հատայ, կ'գգուէ ու կ'դրկէ ինչ որ իր աւանդական նախապաշարմունքն կ'խոստանան իրեն իբրև վարձատրութիւն անմահական կենաց մէջ, իմաստունն՝ աւելի փառասէր, աւելի կենսասէր, բաւական չհամարիր այս և ուրիշ աշխարհներ իր անյագ անձուկներուն համար, և կ'թռի աւելի վեր, կ'սաւառնի աւելի բարձր, և կ'փափաքի որ հոգին ոչ միայն մարմնոյն մահուանէ հտքը յառնէ տար և անժանօթ երկնից ներքև, այլ հոգւոյն հետ մարմինն ալ վերածնի երկրագունտիս վրայ՝ կենաց այլ և այլ ատիճաններէ անցնելով, այնպէս որ կատարելագոյն էակ մը դառնայ և ոչ միայն բնութեան ոյժերն այլ և անոր բոլոր գաղտնիքն, որ այժմ անյայտ կ'մնան, թափանցելու զօրէ:

Հրաշափրական աւիւն, երևակայութեան ցնորք է այս, թէ ոչ մարդկային բնաւորութեան մի անհրաժեշտ պէտքն՝ վեր միշտ դէպ ի վեր ելնելու այդ տենչն, փիւնիկի պէս, միշտ վերածնելու այդ անձուկն, արդարեւ:

չգիտենք, միայն այս կարող ենք ըսել, որ յառնելու զօրութիւնն ունեցած են, հին աղգերու աւանդութեանց նայելով՝ երկնատուր անհատներ, և թէ յարութեան վարդապետութիւնը քրիստոնէական կրօնին մի հիմնական խորհուրդն է: Սակայն որքան երկինք երկրէ, նոյնքան յառնելն վերածնելէ հեռաւոր երեւոյթներ են, որքան յարութիւնն ամենուն տրուած պարզ և մը չպիտի լինի, նոյնքան վերածնունդն՝ ինչպէս անհատներու նոյնպէս մարդկային երամներու յատուկ արտօնութիւնը պիտի նկատուի՝ այն վարդապետութեան համաձայն որ վերջին տարիներս սկսած է նորոգուիլ և ծանրախօս զլուխներու հասուն մտադրութեան առարկայ լինիլ:

* * *

Այս հաստատուելու համար բաւական է մէջ բերել մի քանի պատմական վկայութիւններ՝ զոր կ'ըսուենք Պ. Զարլս ճոնսդըն գիտնականին մի յօդուածէն:

Պիւթագոր վերածննդեան դաղափարը կ'պաշտպանէր Պլատոն բացէ իրաց կ'ըսողէր, իսկ Վիրգիլիոս, թէ և դիցարանական քօղով՝ ակն յայտնի կ'նկարագրէր: Նոյն իսկ րաբունները կ'դաւանէին այդ վարդապետութիւնն՝ յայտարարելով թէ՝ Ադամ, Դաւիթ և Մեսիան մի և նոյն անհատին յաջորդական երեւումներն էին, թէ Յովէթի հոգին Սիմէոնի հոգւոյն մէջ երևցաւ, թէ Գերազ վերստին երևցաւ Յորի մէջ, թէ՝ Թամար վերածնու իբրեւ Հուլիա Մինչև անգամ նախկին քրիստոնէից մէջ՝ Ս. Հերոնիմոս կ'պատմէ թէ՝ վերածննդեան վարդապետութիւնն՝ իբրեւ աւանդութիւն, կ'սորվեցնէին ընտրեալ աշակերտներու: Շէյքսպիր անգամ՝ թէ և հեզնելով, կը յիշէ Պիւթագորի այդ դաղափարը: Սակայն եթէ տասն հինգ դար առաջ վերածննդեան դաղափարին տեղեակ էին մարդիկ և ստէպ զայն կ'ծաղրէին, այժմ լրջօրէն կ'խորհին շատեր անոր վրայ, և առ հասարակ իբրեւ նոր դաւանանք կ'ընդունին: Նշանակութեան տրժանի է, որ երկու լուսամիտ և առաջնական մարդիկ, Լէ-

սինկ և Շօբէնհաւուր, լիովին յարեցան այդ վարդապետութեան և զայն պաշտպանեցին: Ահա Լէսինկի ամփոփումստը:

— Հոգին պարզ էակ մ'է՝ անհուն յղացումներու ընդունակ, սակայն սահմանաւոր էակ մը լինելով, չէ ընդունակ այդ անբաւ յղացումներուն՝ մի և նոյն ժամանակը: Ուստի պարտի աստիճանաբար այդ յղացումներն ընդունի՝ ժամանակի անբաւ յաջորդութեան մէջ: Սակայն՝ եթէ յաջորդաբար կ'ընդունի այդ յղացումներն, հարկ է որ կարգով և աստիճանով ենթարկի այդ փոփոխութեանց: Այդ կարգն ու այս չափն զգայարանքն են: Այժմ հոգին միայն այս զգայարանքէն հինգ հատ ունի, սակայն պատճառ մը չկայ ենթադրելու որ ի բնէ հինգ հատ ունէր, և ոչ՝ թէ այդ չափով պիտի մնայ: Վասն զի՝ քանի որ բնութիւնն երբեք ոստումներ չըներ, հոգին ալ ստորին աստիճաններէ անցած պիտի լինի մինչև որ ներկայ վիճակին հասնի . . . և քանի որ բնութիւնը կ'պարունակէ մի շատ նիւթեր և զօրութիւններ որ արդի զգայարանաց հպելի չեն, ուստի պէտք է հետևցնել որ հոգին պիտի ստանայ հետզհետէ այնպիսի զգայարանք որ համապատասխանեն բնութեան զօրութեանց: Հետևապէս Լէսինկ վերածննդեան գաղափարին լիովին յարած էր իմաստասիրական տեսակէտով: Նոյնը կ'ըստանի և Շօբէնհաւուր և այդ դրութիւնն իբրև անհրաժեշտ կ'հռչակէ: Միայն եթէ Լէսինկ հոգւոյ վրայ կ'խօսի, Շօբէնհաւուր կամքի վրայ կ'ճառէ՝ իբրև յարատե իրականութիւն: Մին հոգւոյն ծաւալման հարկը կը տեսնէ յաջորդական յղացումներու մէջ, որ ի վերջէ՝ անբաւութեան կ'հասնին, բնութեան բոլոր ոյժերուն համապատասխան, միւսը կամքի զարգացման հարկը, այս է՝ մեր էութեան իրական մասը, կ'տեսնէ աշխարհի սլաքան երևոյթներու ամբողջ շարքին մէջ: Սրդ՝ կամքն՝ մեր իրական անձն, անմահ է, ժամանակէն գեր ի վեր է, հետևապէս ոչ սկիզբ և ոչ վախճան կրնայ ունենալ ժամանակի մէջ: Չէ կարող այն ներկայ լինիլ ժամանակ մը և

տարակայ ուրիշ ժամանակի մը մէջ, այլ միշտ ներկայ՝
ամեն վայրկեան, ինչպէս ժամացոյցի ճօճանակը ներկայ
է ամեն անգամ՝ որ ասեղն ըոպէ մը կ'նշանակէ շրջանա-
կին վրայ: Արդ՝ քանի որ ժամանակը լոկ կամքի պայմանն
է, նոյնպէս և կեանքն իր արտայայտութիւնն է: Եւ որով-
հեաւ կամքն մշտապէս արտայայտուելու ստիպուած է,
հետեւապէս ներկայ է կենաց մէջ: Ուստի՝ կամքի կեան-
քըն առ հարկի մշտատե է, կամ՝ կամքն պարտի ունենալ
առ հարկի կեանքերու յարատե շարք մը, որ դարձեալ
վերածննդեան գաղափարն է: Շօրէնհաւուր ըսել կուգէ
թէ՝ կամքն՝ մեր իրական մասն, մշտատե ներկայի մը մէջ
կ'զարգանայ, այնպէս որ «յաւիտենական հիմա» մը կը
գառնայ: Այո «յաւիտենական հիմա» ին ուրուականե-
րըն են անցեալն ու ապագան, որ կ'նմանին երկու հայելի-
ներու մէջ կեցող մարդու մը նկարներուն: Եւ այս է վե-
րածննդեան գաղափարն՝ գերբնական տեսակէտով — որ
շտտ աւելի դժուարին է ըմբռնել — քանի որ վե-
րացական մտածման զօրութիւնը կ'պահանջէ — քան թէ
այն ժողովրդային գաղափարն որ յաջորդաբար մէկ հոգ-
ւով բնակուած բազմութիւ մարմիններ կ'ներկայէ:

Արդ պարտ է ըսել որ այն խնդիրն լաւ ուսումնասի-
րողը պիտի տեսնէ որ ֆանդի վերանցնական (transcen-
dental) գաղափարն, ինչպէս կ'բացատրէ Շօրէնհաւուր,
արդէ մոտային զարգացման բարձրագոյն գաղափարն է,
և թէ տարակոյս չկայ որ այդ վերանցնական գաղափա-
րին մէջ կ'լուծուի և իր յատուկ ստորին դրութեան կը
վերածուի կենսաբանին ժողովրդային նիւթադաշտու-
թիւնն, կամ աւելի պարզ խօսելով, վերանցնականու-
թիւնը ներկայ իմացական ախարհին արական զօրու-
թիւնն է, և այս տեսակէտով նոյնպէս սաոյդ է թէ այս
վերանցնականութեան մի անհրաժեշտ, անվճար մասն է
վերածննդեան գաղափարը:

* * *

Ի՛մնայ միայն գիտնալ թէ այդ վեհ գաղափարն, որ
միանգամայն արդարութեան և սիրոյ գերագոյն տեսիլն

է, երբ պիտի ծագի, ծաւալի և արմատ ձգէ այն մարդ-
կային խումբերու մէջ որ եսականութեան պղտոր ջրերու
մէջ կ'տապալին, երբ նիւթն նուազ պիտի պաշտուի քան
հոգին, քանի որ առ հասարակ լէսինկի հօգի և Շօքէն-
հաուրի հօգի կոչած բաներն, վերածննդեան ենթակայ,
կ'վիժեն կամ հրէշներ կ'արտագրեն նոյն իսկ խմստասի-
րութեան և գիտութեան աշխարհներու մէջ՝ ընկերային
թունալի մթնոլորտի և յոռի կենցաղավարութեան բեր-
մամբ:

ԱՍՊԱՐԷՉ ՄԸ ՀԱՄԲՈՅՐԻ ՄԸ ՓՈԽԱՐԷՆ

— Ձեռք կարող հասկնալ — շարունակեց նա ճշմարտապէս —
թէ ինչ կ'զգամ ձեզ համար: Բոլորովին հմայեցիք զիս: Եւ
Քէյ անոր ձեռները բռնեց աշխուժիւ:

— Ի՞նչ խենդ ու խելառ խօսքեր կ'ընէք: Այս իմ առաջին
պարահանդէսս չէ:

Եւ սակայն Պէդի երիտասարդին խօսքին մեղքը կ'ծծէր: Նա
դիտեց օրիորդին ակարութիւնն և անկից օգուտ քաղեց:

— Շատ կ'սխալիք, դուք փոքրիկ պարզ օրիորդ. ես խենդ
ու խելառ չեմ խօսիր: Ես արդէն կարդացած եմ թէ ինչպէս
սէրն կ'ծնի . . . Ի՞նչպէս ջերմապէս կ'զրաւէ:

Օր. Տօրմը սխաւ վարանիլ և տարակուսիլ:

— Փոքրիկ կասկածոտ Այո', ստէպ կ'արդացած եմ. բա-
նաստեղծներն կ'երզեն այդ յանկարծական զղացումն, վիւղա-
սաններն լիուրի կ'սօսին:

— Վիպասաններն երբէք կեանքէ չեն առներ այդ բաներն:

— Բայց խնդրեմ, մի ծիծաղիք իմ վրայ. կ'վիրաւորէք զիս:
Ես չեմ նմանիր աշխարհի այն մարդերուն որ անհամ ու անլի
բաներ կ'սօսին, քանի որ սիրաս զեղուն է: Այդ ձեր խօսք
դէմքը չէ կարող զիս վհատեցնել. արդէն կ'տեսնէք թէ ինչ
կ'զլամ:

Նոյն պահուն՝ բարձր, նիհար պատանի մ'եկաւ, իրենց խօ-
սակցութիւնն ընդհատեց և Օր. Պէդին առաւ տարու: Նէ շատ

ծանր ոտք ելաւ և այնքան տրտմադիր չէր երևեր երիտասարդին պահանջումը կատարելու: Երբ նէ թոյլօրէն կ'ըսէր, պարորդին թեւը մտած, նրբանցէն դուրս ելնելու՝ ետին դառնալով ակնարկ մը նետեց այնպիսի ցաւազին շարժումով մ'որ Քէյն բոլորովին զիւթեց: Այս ևս ելաւ և անոնց ետեւէն գնաց բերնէն սա խօսքն հանելով — Կրողը տանի թշուառականը:

Քէյ զիմեց չքասեղանին ամայի սենեակն. պրէնտի մը խմեց, ապա ուրիշ մը, և ուրիշ մը: Սաստիկ կ'վշտանար որ միայն ժամու մ'երեք քառորդն ունէր իր առջև նպատակին հասնելու, և օրիորդն անգին վայրկեաններ կ'անցնէր ուրիշի մը հետ պարելով: Մինչև այն ատեն ի՞նչ զործ տեսներ էր, ո՛չ ինչ: Նէ զինքն հմայեր էր, բայց այդ պարզապէս տկար զգացում մ'էր: Իր ձեռնարկն այսպէս կիսկատար մնացած էր, թէև միաքը դրեր էր մինչև վերջն աշխատիլ: Մի շատ ապուշներ պաղ, անհողի էակ մը կ'անուանէին օր. Պէդին, Սակայն ի՞նչ սիրանուշ էակ մ'էր, իր իրազուրկի ձևերով, անուշ աչերովն և սպիտակ փայլուն ակունքերովն, և այս ամենը պսակելու համար, ա՛յնպիսի դիւթիչ ժպիտով: Քէյ խոստովանեցաւ իւրովի թէ ինք շատ ծաղրելի մարդ մ'էր, և՛ հետեւապէս՝ այս գործն իրեն անախորժ կ'երևէր, բայց վերջապէս այնքան մեծ արժէք չունէր համարյոյր մ'օրիորդին համար . . . բայց աստի՛ 500 ոսկին զինք կործանումէ ոլտի ազատէր . . . այո՛, համարյոյր մ'և ասպարէզ մը . . . անշուշտ անհաւասար էր կշիռն: Եթէ միայն պրէնտին իր խղճի թեթև մի խայթն ալ ջնջէր, ինչ լաւ պիտի լինէր: Ա՛հ, ահա օրիորդն նորէն իր առջև երևցաւ:

— Ինչո՞ւ համար այդ ապուշ երիտասարդին հետ այնքան երկար ժամանակ անցուցիք: Շատ հաւանական է որ ընթերելու պիտի երթայիք իր հետն որպէս զի իմ տանջանքս աւելցնէք:

— Այդչա՛ր դէ՛ք մի լինիք — ըսաւ նէ ժպտելով — Ձեր վարձքը պիտի ստանաք:

Քէյ այդ խօսքին իմաստն իր ուղած կերպով մեկնեց:

— Ուրեմն եկէք ինձ հետ:

Եւ թողլով հանդիսականներն որ խառն ի խուռն վար իջնեն ընթերելու, անցան մեծ սրահէն և խօսարանէն ապսկեայ պատշգամն, որ տան ճակտին վրայ կ'երկննար և ուր մի շատ չինական լապտերներ աղօտ լոյս մ'արձակելով սպիտակ արձաններուն կարծես թէ ճիւղաղներու կերպարան մը կ'ոտային՝ արմաւենիներու և ծաղիկներու մէջ: Այն տեղ՝ Քէյ հրամանատարն

օրիորդը նստեցուց մարմարէ բազմոցի մը վրայ և դիտեց որ նէ կ'ջանար, իր բնական անտարբերութիւնը ցոյց տալով՝ իր երկշոտութիւնը սքօզել:

— Հիմալի, օրիորդ Տօրմը, իմ վարձքս:

Եւ սակայն օրիորդին պաղ ձեռքը գինք նեղացուց, վասն զի հաշիւ ըրաւ որ եթէ այդ կերպով շարունակէր՝ տասն հինգ վայրկեանէն աւելի պէտք պիտի լինէր ծայրագոյն կէտն հասնելու համար, և նոյն պահուն Լէյ բարեկամն վարագոյրին ետին կեցած յալթակալը տարած պիտի լինէր:

— Բայց կարող էինք վերն ալ հանգիստ խօսակցիլ. այս վայրս ցուրտ է և անյարմար: Կ'ատեմ արձանները:

— Ո՞վ կ'փափաքի խօսիլ, Պէդի: Ես իմ վարձքս կ'սլահանջեմ — պնդեց երիտասարդը:

— Արդէն ձեր վարձքն ունիք, և յանցանքը ձերն է եթէ աւելի սիրուն վայր մը չենք գտնուիր: Զեմ սիրեր այս տեղս: Խնդրեմ տարէք զիս ուրիշ տեղ:

— Այդ չպիտի ընեմ, մինչև որ ձեր խոստումը չկատարէք:

— Ի՞նչ, ես խոստում մը չըրի:

— Պահ մ'առաջ դուք ըսիք որ վարձքս պիտի ընդունիմ: Փոխխաւով եք, և ձեզմէ ո՞վ չէ: Այսրկեան մը մարդասէր կ'երևիք, ապա կ'ղղջաք: Ինչո՞ւ համար այսպէս կ'տանջէք զիս: Ես ի՞նչ ըրի ձեզ որ այսպէս կ'վարուիք իմ հետս:

Օրիորդն արագ ոտք ելաւ. բայց Քէյ անոր ետեւէն երթալով երկու ձեռները բռնեց վայրագօրէն. — Համբոյր մը կ'ուզեմ — մրմոսց նա:

— Դուք յիմար էք: — Եւ օրիորդին ձայնը դողաց՝ անոր ձեռքէն ազատելու մտքտուելով:

— Ինչո՞ւ համար թոյլ առիւք ինձ որ այդպէս խօսիմ, եթէ իմ յանկարծական սէրս ձեր սրտի մէջ զգացում մը չղրգռեց:

Այսրկեաններն վերջնական ժամուն կ'մօտենային: Իր փաստերն անըօր էին, և տեսնելով որ իր բոլոր ջանքը պիտի փրկուին օրիորդին հետեւած պատշաճութեան առջև՝ հեղձեցեց սկսաւ գրգռիլ և հնար մը, սուտ մը գտնել կ'ուզէր որպէս զի օրիորդն համոզէ: Եւ իրօք՝ Պէդի գինք կ'չփոթէր, նա կ'ղղար անոր արժանիքն և կ'անիծէր իր բազդն՝ որ նէ պարահանդիսի սովորական աղջկաներու տեսակէն չէր:

— Սէ՛ր — ձայնեց նէ հեզնելով: — Երկու ժամ տառաջ իրա-

բուռ անձանիթ կրնք, և հիմակ . . . հիմակ . . . — բառերն իր
կտորովը կ'պատուէին . . . — այդ թշնամանք է:

Քէյ հեծեծանք մը, ապա երկար, վշտալի հառաչ մ'արձա-
կեց և ըսաւ. — Միթէ մենք՝ զինւորներս՝ ժամանակ ունի՞նք
երկարորէն սիրաբանելու: Այսօր հոս ենք, և վաղէն արդէն հե-
ռուն: » Այս զշայուն խօսքն՝ զոր երիտասարդն խզզուկ, զոզ-
դոջուն ձայնով մ'արտասանեց, օրիորդին աչերուն մէջ զթու-
թեան նշոյլ մը գրգռեց: Նա զգաց թէ ինչ ներգործութիւն
ըրին իր խօսքերն, և պատկից պարագ սենեկին մէջ քալալիս-
թի ձայն մը զրդեց զինք զօրծելու: Վերջապէս բոլոր խեղքը
զլուխը ժողվեց և հաւանական սուտ մը գլորեց: Նա թեթեւ,
ծանր, այլ հեն ի հե աշպէս խօսեցաւ օրիորդին.

— Հրաման ունիմ իսկոյն ճամբայ ելնելու. վաղը Պիրմանիա
պիտի մեկնիմ: » — Օրիորդն անլսելի մի քանի բառ արտասա-
ստնեց: — Թերեւս կրակի մէջ նետուիմ, և եթէ պատերազմի
չերթամ, այն տեղւոյն կրիման Տակօիդներու չափ մահաբեր է:
Ես կ'սիրեմ, այո, կ'սիրեմ ձեզ: Խեղճ մարդ մ եմ. ունեցածս
լոյ զինւորի մը թողակն է. բայց ձեզ կ'սիրեմ, և ձեր նկարն
պիտի գրգռէ զիս ապրիլ ի՛չ զէս կ'վայելէ մարդու մ'ապրիլ՝
ձեզ պէս օրիորդի մ'արժանի լինելու համար: Պէ՛ղի, մտիկ ըրէք
ինձ: Շատ թեթեւ բան մը կ'պահանջեմ, լոյ համրոյր մը, հա-
ւաստիք մ'որ երբ վերադառնամ՝ իմ զօրապետութեան աստի-
ճանս ստանալով, խնդրեմ ձեզմէ որ դուք ունենաք իմ վրայ:
Միթէ սէրդ շահելու բազմը չունի՞մ: Այո՛, ըսէք: առէ՛ք ինձ
յուսոյ նշոյլ մը . . . զթասէր եղիք. այո՛, զիտեմ որ դուք հը-
պարտ էք, համեստ էք, կատարուն միտք, կատարուն հոգի մ'ու-
նիք . . . և ասոր համար բիրտպատիկ աւելի կ'սիրեմ ձեզ:
Ի՞նչ փնաս ունի եթէ հանրայր մը տալով ինձ ըսէք. — Աստուած
հետոք լինի . . . : Եթէ մի անգամ հոն հասնիմ, իմ կեանքս
ի՞նչ պիտի աժէ՛ ոչ ինչ:

— Լռութիւն. եթէ մէկը տեսնէր ձեզ այսպէս ձեռներս
բռնած: Երթանք, դառնանք մեր տեղը: Ուշաբրեցէք. վերջէն
պիտի զղջաք. շատ բուռն, շատ վաւճառն բնութարարութիւն մ'ու-
նիք . . . լռութիւն. ստքի ձայն կ'լսեմ:

Քէյ՝ բնազդով զգաց որ միայն հինգ վայրկեան ունէր: Յու-
սահատօրէն՝ և յատուկ դիտմամբ՝ օրիորդին ձեռներն այնպէս
ուժգին արձակեց որ գնաց նէ նստարանին զտրիւսու: — Դուք
անսիրտ օրիորդ մ'էք: Պաշ, սառ էք. իրաւունք ունին շատեր

ըսելու որ սառույցէ շինուած էք: Որովհետեւ տաան հինգ օր չըստխանեցի և բոլոր ընկերութեան առջև ձեր ետևէն շընկայ իրրև սովորական սիրահար, կ'ըսէք թէ սէրս ձեզ համար թշնամանք է: Ես կ'հաւատեմ որ կ'սիրեմ ձեզ, և որովհետեւ բարեկամներդ չեն տեսներ իմ սիրաբանութիւնս ձեզ հետ, կ'մերժէք իմ առաջարկս: Ես կ'աղաչեմ ձեզ նուէր մ'ընել ինձ պէս մահապարտի մը, և դուք ինձ կ'պատասխանէք որ ոտքի ձայն կը լսէք . . . և դուք ձեզ կին կ'կոչէք:

Օրիորդն յուզուեցաւ . . . սառույցն սկսաւ հալիլ, և գոռոզ օրիորդ Տօրմրի աշունքն արտասովոր լուսով մը սկսան շողալ, շող մ'որ ցոյց կ'տար թէ՛ իրր լաւ կնկան մը սիրտն, իր սիրտն ալ կ'շարժէր, թէ Քէյի փոթօրկալի աղերսը գրգռեր էր դէմքս մը, որ սալպեց զինք հնազանդելու իր սիրահարին խնդրոյն, և իր սիրուն թւերն անոր ուսին վրայ նետեց:

Երկար, եռանդաղ ին համբոյր մը կնքեց երկուքին շրթունքը: Քէյ կ'սեղմէր զանի սրտին վրայ՝ մինչև որ օրիորդն հեծեծալի և սարսուռն հառաչով մը մէկդի քաշուեցաւ: Իր մետաքսեայ սլարեգօտին հանած խշրտուքն՝ երբ պատշգամէն կ'հեռանար դէպ ի սրահն՝ ջիղերուն կ'դպչէր և ակօսաներն կ'սարսէր:

Սրահին մեծ ժամացոյցն նոյն պահուն զարկաւ սուր ձայնով մը քառորդ ժամերն . . . մէկ . . . երկու . . . երեք . . . չորս . . . և ապա յաղթական զանգ մը . . . Քէյ: Եւ Քէյ հրամանատարն գրաւը շահած էր:

Պ. Լէյին գալով՝ ամեն բան լսեր ու տեսեր էր, և գլուխն այնքան տաքցած էր ոչ միայն բարկութենէ այլ շամբայնի բաժակներէ, որ սկսեր էր լեզու թափել, մինչև որ ուրիշ սպայ մը զինք կառքը առնելով տունը տարաւ:

— Նայէ ինձ, կըսէր Պ. Լէյ՝ իր ընկերին. պէտք ունիմ խմելու որ ցաւ գինիի մէջ խղդեմ . . . որքան անբաղդ եմ . . . այն սատանայ Քէյին 500 ոսկի պիտի վճարեմ:

Եւ Լէյ գրաւին պատմութիւնն սկսաւ պատմել մի քանի սպաներու՝ ամեն մանր պարագաներն ու անուններ յիշելով: Անբաղդ պատանին հետեւեալ օրն առջի գիշերուան անցած դարձածը մոռցած էր, առանց մոռնալու սակայն իր վճարելիք գումարը:

Մի և նոյն առաւօտ՝ Քէյ հրամանատարին դրան զանգակը զարկին, սպասաւորը բացաւ և ինքզինք գտաւ կառքի մ'առջև,

որու մէջ քողաւոր կին մը կ'ար: Այդ կինն հարցուց՝ մեզմ' այլ անորոշ ձայնով մը:

— Արդեօք Քէյ հրամանատարն ճամբայ ելած,

— Քէյ հրամանատարն, տիկին: Այս առաւ իր գործին գնաց:

— Ուրեմն ե՞րբ պիտի մէկնի:

— Բնաւ մեկնելիք չունի, որչափ որ զիտեմ: Հրաման չուաւ ինձ որ իր ծրարները կ'ապեմ:

— Բայց Անգլիայէն մեկնելու համար հրաման ստացած է արդէն:

— Ո՞հ, ոչ, տիկին, առաջին գումարտակն դեռ նոր դարձաւ հայրենիք:

— Միթէ ստո՞յգ ես բոլորովին:

— Բոլորովին ստոյգ եմ, տիկինս: Պիրմանիայէն երեք ամիս առաջ դարձայ:

— Դ՞նդրեմ ըսէք կտռապանին որ ետ դառնայ — յարեց տիկինն՝ չատ հանդարտ ու տկար ձայնով մը:

— Միթէ հարկ չէ՞ հրամանատարին յայտնել ձեր անունը, տիկին:

Օր. Պէդի, վասն զի նոյն ինքն էր, պահ մը վարանեցաւ, և շուտով որոշեց թէ հարկ չկար իր անունը տալ, և երբ սպասաւորին ասին մէջ ստակ նետեց՝ սա զիտեց որ տիկնոջ մատերն ստատիկ կ'ողջային, այնպէս որ հազիւ կարող էր քսակը բռնել: — Դատ ըրէ, կառապան, — ըսաւ նէ, և իսկոյն ճամբայ ելաւ:

Եւ Քէյ հրամանատարն իր նոր ասպարէզը մտաւ համրոյրի՝ մը գնով . . . :

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՏԱՌԻԿՆԵՐ*

ՆՈՐ ԱՆՍԵՆՏԵՐՏ

9. Վերին-Ղարաշէնի. հարիւր տուն բնակիչ ունի, որոնք եկել են Պայաղիտի և Ալաշկերտի Քէ-Ք-Ղարա, Անի-Ղարա, Ղարա-Ղարա գիւղերից, նաև Մուշից, ունի գետակ, ուրկէ կը խմեն: Ըստ ասութեան բնակչաց՝ զիւղի նախկին անունն է Վարդէնի:

* Տե՛ս Ա. Մանուկ, քիւ 20, 21, 22:

10. — Ներքին — Ղարաբաղի, վերինին հիւսիսային կողմն է երեք վերստ հեռաւորութեամբ, ծովին մօտ և զաւտային դիրք ունի, ջուրը վերին — Ղարանլուխից կը գայ: Չորս վերստաչափ բաժին ունին ծովից, որոյ համար կառավարութեան կը տան տարեկան հարիւր յիսունութ մանէթ. բնակիչք հարիւր յիսուն տուն են:

11. — Այլ — Ղարաբաղի: Ծովու հարաւային կողմը բլրակի մը վերայ շինուած է, ունի փոքրիկ դետակ մի, զոր բնակիչք խմելու կը դործածեն: Բնակիչք իննսուն տան չափ են ու եկած են Քիլիկիոսայի Խաչուր — Պաշախ գիւղից: Այս գիւղն ել ի հնումն հայաբնակ եղել է: Սորա արեւմտեան կողմը մէկ ու կէս ժամ հեռաւորութեամբ Աղաւ — աղա գիւղն է. քառասուն տուն բրնակչօք: Հ. Ալիլան սոյն երկու գիւղերուն համար կըսէ որ նախնեաց վերին և ստորին վարքէնէ լինին, արդարեւ զարանլուխիցիք ալ նոյնը ստում են, բայց կիւղէ — Գեղէնէ իրենց գիւղին և աւերակ գիւղատեղւոյ մի համար կըսեն, իսկ զարանլուխեւրուն՝ Միշախ անունը կը տան, սակայն ըստ իս վերջին անունը թուրքերէնի յարմարական թարգմանութիւնն է:

12. — Չօւ — Խաչ: ունի երկու հարիւր տուն բնակիչ, անունը առնուած է այն խաչարձանէն որ գիւղին մօտ կանգնուած է, ըստ Զալալեանի, ի յիշատակ Հասան իշխանի որդւոյն:

13. — Կիւղէ — Տերէ, կամ Աշխաթ ըստ Ալիլանի. — Չօլա — խաչի արեւելեան կողմը՝ հինգ վերստ հեռաւորութեամբ, շինուած է համանուն ձորի արեւմտեան կողմը, դիրքը բարձր է և դէպ ի ծով հեռոյնէ կը ցածնայ: Գետը՝ Ատը — Եամանների լճին չափ կայ և ջուրը շատ ընտիր է ու ձևանայ վայրց — ձորի լեռներէ ձիւներից ու աղբիւրներից: Գետէն կ'եղեն կարմրախայտ իշխան ու կողակ, հասարակութիւնը, որ կը բաղկանայ 196 տնից և եկել են Ալաշկերտի ու Պոյազիտի Խաչուր — աղա, Աւա — Խաչ և այլն գիւղերից, բաժին չունի ո՛չ գետից և ո՛չ ծովակից: Արդոյ ձորում հնութեան հետքեր լինն են, եկեղեցիք, գիւղատեղեր ու հանգստարաններ, ձորին վերի կողմը՝ վերջին պատերազմի գողթականներ, քառասուն տնուոր նոր գիւղ հիմնել են, որ հին գիւղի տեղ է, և անուանած են վերին կիւղէ Գեղէ. Գեղարքունեաց բոլոր գետերի և գետակների մէջ ամենէն օգտակարն է Կիւղէ — Տերէի գետը, Ժողովուրդը՝ համեմատելով մերձակայ գիւղերի ժողովրդոց, աւելի հիւրասէր, օտարասէր ու կրօնասէր են. թերեւ հետեանք լինի վերինը չըջապատող գեղեցիկ բնութեան: Երեք քահանայ ունին, որոց երկուսը ՅԶին ձեռնադրուած են ինն հարիւրական մեթ. ծախսով, կամ աջահամայնով: Նախկին հանգստարաններու խաչարձանների թուականները չորս հարիւր տարին չեն անցնիր:

14. — Քեօլ — Գրան, Կիւղէ — Տերէի հիւս. — արեւելեան կողմը հազիւ երկու վերստ հեռաւորութիւն ունի, շինուած է դաշ-

տային տեղում. սեպհական ջուր չունի, կը կառավարուի կիւղել-Տերէի ջրով. ծովակը շատ մօտ է և հիւսիսային կողմը:

Բնակիչք, 80 անուոր, գաղթել են Ալաշկերտի կիւլաւ, Խանձաւ, Գրեյն գիւղերից ու Վանից: Այս գիւղի և Այի-Չաւուի միջատահամում, ծովեզերքի ժայռերին վրայ կայ բեւեռագիր, զոր Մեսրոպ եպիսկոպոս Սմբատեանը ընդօրինակած ու «Արարատ» ամսագրում հրատարակել տուած է: Թէպէտ և հին հանգստարան կայ, բայց խաչարձանների վրայ թիւ ու թուական չը կան:

15. — Այի-Չաւ — Քէօլ — Դրանի արևելեան կողմը՝ երկու վերստաջափ հեռաւորութիւն ունի. շինուած է կրկին ձորակների բերանում: Ծովէ հիւսիսային կողմն է և շատ մօտիկ: Արևել — հարաւային ձորակումն է Վանէ-ձաւ վանքը, որոյ շինութիւնները անհետացել են, իսկ եկեղեցին ամբողջ մնում է. Մայր — եկեղեցին խաչաձև և մաքուր շինուած է, սորա հարաւային կողմը կայ մի ուրիշ եկեղեցի երկարաձև և վերին մասը քանդուած: Այս կրկին եկեղեցեաց տուները՝ դէմ առ դէմ մէկ զաւթի մէջ բացվում են: Գաւթի արևելեան ճակատում մի ուրիշ տունից կը մտնուի փաքաղոյն մատուռ մի, որոյ երկու կողմը շատ նեղ դռներով երկու խցիկներ կան, որոյ ինչ բանի ծառայելը դժուար է բացատրել: Մայր եկեղեցւոյ արևելեան կողմը՝ շինութեան կից, հիւսիսային և հարաւային անկիւններում, խորանների ետևում երկու փոքրիկ խորշեր շինուած են, որոց մուռքը եկեղեցւոյ կամարիցն է, գուցէ պահարաններ լինին: Վաթ ուղիկէի արտաքին երեսը, արևմտեան կողմից սկսեալ մինչև հարաւային կողմը արձանագրութիւն կայ, որոյ ներքին տողերը սևացրած են հեշտ կարդացուելու համար: Մտադիր էի օրինակել, բայց երբ լսեցի որ Սարգիս եպիսկոպոսը օրինակած է իւր ուղեւորութեան գրքին մէջ, աւելորդ աշխատանք սեպեցի:

Այիալուն ութսուն երկու տուն բնակիչ ունի, որոնք, գաղթել են Ալաշկերտի Հալէ, Մանկասար, Պարնոս, Փայա ու Փարն գիւղերից. աղբիւր չունի. կը բաւականանայ ձորակների ջրով, որ շատ սառն ու համեղ է և Վայոց ձորի սարերից կը գայ: Գիւղի հանդիպում պատահամբ գտնում են մի անգամ ոսկի պաճախու և արծաթ փողեր, այս պատճառաւ գիւղի տեղւոյն տնունը դրած են Ուլէ-Գար:

16. — Զաւաւ — Ծովի հարուային ծայրում մի քարափի տակ շինուած է: Այս գիւղը բնական դեղեցիկութիւն չունի և ո՛չ ծառատունի, եօթանասուն ասն չափ բնակիչք, որ Ալաշկերտի միճակէն գաղթել են, ծովու ջրից կը խմեն ու ձուկ որսալու բաժին ունին, յորմէ ըստ բուսականին կ'օգտուին: Զաւաւու անունը, ըստ տառութեան բնակչաց, առնուած է քարափում գտնուած այրերից, որովհետև Զաւ Պարսից բարբարով այր կը նշանակէ: Քարափում կայ բեւեռագիր՝ ընդօրինակուած ու

հրատարակուած Գեր. Մեսրոբ Սմբատեանից, Գիւղի բարձրում շատ ընդարձակ աւերակներ կան, որոց համար կարծւում է թէ քաղաքատեղ են, ոմանք ասում են թէ՝ Ալաթ քաղաքը այս տեղ եղել է. իսկ ոմանք մի և նոյն բանը՝ Կեօթիկ - Պաշտիկ գլխում Դաշ - Դաշտիկ երևում տեղ ոյն համար ըսին: Ազատ քաղաքը Մաքինեաց հռչակաւոր մենաստանի սեպհականու թիւնն էր:

17. — Պասար - Կէլեր. նախնեաց Վասակաշէն. հին Սօթք գաւառին մէջ. Այս գիւղը՝ Նոր Պայազիտի վերջին հայաբնակ գիւղն է Սևանայ ծովուն արևելեան կողմը՝ վաթսուն վերստ հեռաւորութեամբ: Երևում է մի ընդարձակ դաշտի մէջ. բաւական հեռաւորութեամբ չրջապատում են Արցախի, Գանձակի, Զանկեղուրի (վիճակ Տաթեւու) ու Վայոց ձորի լեռները: Երջարնակ թուրքաց առևտրական կեդրոնատեղին է. այս պատճառաւ բաւական թւով խանութներ կան ճոթածախի, մի քանի շէրիկներ, և դերձիկներ, թէ՛ արհեստաւորք և թէ՛ առևտրականք գրեթէ ամենն ալ Նոր - Պայազիտից, Գանձակից և Ղարապաղիցն են:

Հարիւր քսան տնուոր բնակիչք, որ քաղթել են Տեփլիզ, համեմատաբար ուրիշ գիւղաբնակներուն՝ բաւական հարուստ են: Գիւղի արդի անուան բացատրութիւնը այսպէս տուին. Մողրովիների ժամանակ այս տեղ Մողրով նստել է, որով չըջակայ բնակչաց կառավարական կեդրոնատեղին եղել է, բաց ի այս, որովհետեւ Նոր - Պայազիտ գնալ գալու համար անցողարձը այս գիւղից լինում է, այս պատճառաւ Պասար - Կէլեր անունը տուել է հային: Այժմեան բնակիչք Նոր եկած ժամանակին մի քանի տարի Սեանի եղերքը, մալակաբնակ Սեֆափա գեղին մօտ Զրգուխլու գիւղը մնացել են, բայց ապրուստը դժուար լինելուն՝ խնդիր տուեր և այս տեղ վերադարձուած են:

Որչափ որ այս գիւղատեղը շատ հին է, նշանաւոր հնութիւններ չունի, միայն եկեղեցւոյ մօտ, որ քարաշէն հին եկեղեցին է և վերանորոգուած, կան մի քանի զեղաքանդակ խաչարձաններ չորս հարիւր և աւելի պակաս տարիներու հնութեամբ, այս խաչերից աւելին գեղեցիկը Ուլան տղին ու իւր կնոջն են. «Աստուծով մէկ անարժան ծառայ Բրիստոսի Ուլան էս որդի Ուլանէս տղին, առաջնորդ տեղւոյս, կանգնեցաք Սեչանքս րարեխաւս մեղ ու կողակցին մեր սրտոն խանաղին, յիշեցէք ի Բրիստոս Բաջ Զոհրապի մահարձանին վրայ: » Այս է նշան Ս. Արարչին, ճրագ հոգւոյն քաջ Զոհրապին կանգնեցաւ ձեռամբ իւր հաւրն Ուլաննեանին ու իւր ծնողաց Փաշա - Խաթունին, յիշեցէք ի Բրիստոս նկարող Մանուէլ Վրդպ. Հ. Ալի-չան՝ Սեֆափա յէջ 71, Փաշախանու՝ գրած է, չը կարողացայ հասկնալ այս տարբերութեան պատճառը: Եկեղեցւոյ մէջ կան երկու դամբարաններ Սարգիս և Յովհաննէս վարդապետաց Գանձասարայ:

Գիւղի արեւելեան — հիւսիսային կողմը՝ մէկ ժամու հեռաւորութեամբ կայ Մեղիք-Մեղիք-Շահնազարի գիւղը, ուր հիւընկալեց Վրաստանէն վերադարձին Շահապասը և մեծ պատուոյ և աստիճանի տիրացու, պատմեցին, որ երեսուն տարի առաջ գտել են Մեղիք — Շահնազարի ոսկեղէն և արծաթեղէն հարստութիւնը:

18. Խըբի — Պաւլի. — Վասակաշէնի հարաւային կողմը՝ երկու վերստ հեռաւորութեամբ շինուած է դաշտի գլխում, սարերի ստորոտում: Անունը բաղաձայն աղբիւրներից առնուած է, որոնք հարաւային կողմի սարերից կը բղխին և ութի չափ ջրաղացներ կը բանեցնեն: Բնակիչք յիսուն և մէկ տուն են և գաղթել են Պայազխտի Դար — Բենք գիւղից, բարեպաշտ են և հիւրասէր: Սարի ամեն պալերի (ժայռ) վրայ խաչեր նկարուած են, աղբիւրի գլխին եղած պալը՝ արջն է քար անուանում են, որոյ համար ծերերը պատմեցին, որ նոր եկած ժամանակին ջուր կը կաթկիլէր և այդ ջուրը քոս ունեցողին շատ օգնում է եղեր, հիմա այդ բժշկարար ջուրը կտրուել է: հիւսիսային կողմը մի ժայռ կայ, որին ասում են Ուհանէ — Խաւ: Նախկին հանգստարանում մի քանի տապանաքարերի վրայ կարդացի Ծար և Նիշար գիւղեր, որոնք այժմ անյայտ են, մի տապանաքարի վրայ նկարուած էր գութան, որոյ մաճկալը հրացանի յուս քըշում է գութանը. թերեւ ժամանակի կեցութեան նկարապատումն է:

Նկարագրուած գիւղերին այցելութիւնը շատ հապճեպով լինելուն, աւելի մանրամասնութիւններ, կամ աւերակ գիւղերի նկարագրութիւններ չէինք կարող ընել: Իսկ պաշտօնիս միայն հայաբնակ գիւղերուն վերաբերելուն՝ թրքաբնակ գիւղերը բռնականօրէն դուրս պիտի մնային, այսու հանդերձ չուղեցինք առանց այցելու անցնիլ Ղըղը — Վան: Թրքաբնակ գիւղը, որուն կից է Մախնից պատմական նշանաւոր մենաստանը, որ շինուած է մի ձորի արեւելեան եզրում: Բաց ի եկեղեցիներից ամեն բան աւերակաց մէջ է: Չորս եկեղեցիներ են մեծ և փոքր: մայր եկեղեցին քառաթեւ և կաթողիկէով է: Արդի վանահայրը մի քանի կարկտաններ բրած է, ինչպէս չրջապարիսպը և մի քանի սենեակներ շինած է, թէ և մեծ մասամբ անծածք, այնու ամենայնիւ զնահատելի ծառայութիւն է բրածը, քանի որ առանց հոգևոր իշխանութեան ձեռնտուութեան, միայն չրջակայ գիւղացիներու բարեպաշտական կոպէկներով և անձնական աշխատութեամբ է բրած:

Հարաւային խորհրդատնում է Յովհաննէս Ե. կաթողիկոսի դամբարանը: Երկու մատուռները Մայր եկեղեցւոյ գաւթին երկու կողմերն են և դռները դէմ յանդիման գաւթի մէջ բացվում են: Եկեղեցւոյ հարաւային որմի արտաքին երեսում վերանորոգութեան հետեւալ արձանագրութիւնը կարդացի. « Կառաւ Աստուծոյ, որ Սիւնեաց Սուրնա իշխան շինեաց Մա-

քինեաց եկեղեցիս ի ԳՃ. թուին. մինչև ՌՃԺԵ թիւէն ես առաջնորդ Ս. Ռ. խոսիս Չուղայեցի Խաչատուր Վրդպ. որդի գործ Յակոբա, վերստին նորոգեցի և պայծառացուցի ի ժամանակս սրբազան Հայրապետութեան Տեառն Յակոբա և Մխարան Ս. Վանուցս զՏէր Պարսամն զՏէր Գրիգորն, զՍարկաւազունսն զԳրիգորն, Ղազարն և Ստեփաննոսն, տնտես Սարուխանն յիշեցէք ի Գրիստոս Աստուած, և որք յիշատակէ զմեզ, յիշատակ նոցա խաղաղութեամբ պահեսցէ ամենից Հայր:

Վանքին մինչև Կեստակ — Պուլախ գիւղը, մատաւորապէս երեք վերստ միջոց հին աւերակներ են, որոց համար ոմանք կ'սկսին, թէ Ալաք քաղաքի աւերակներն են:

19. — Կեստակ — Պուլախ (Կարճընթաց աղբիւր) Արդարև մի պատուական ու սառնորակ աղբիւր սարի տակից դուրս գալով՝ հազիւ մի քանի քայլախալ տեղ կը վազէ, անմիջապէս ծովը կը թափի: Այս գիւղը չինուած է Մաքինեաց ձորահովիտի բերտնում. ունի վաթսուէն երկու տուն բնակիչ, որ Ալաչկերտի զանազան գիւղերից գաղթել են: Դաշ-աֆունբը, որովք հին մատուռներ են, գիւղի տրեւեւան կողմն են, ըստ տեղական աւանդութեան հինգ նկանակաց մնացորդները այս տեղ ամփոփուել են, և այս աւանդութիւնը այնու գոյացել է, որ քարեայ տուների վրայ Նկանակ բառը գրուած եղեր է:

20. Նորադուշ. — Նոր — Պայազիտի արևելեան հիւսիսային կողմը հինգ վերստ հեռաւորութեամբ ծովակի եզերաց մօտ չինուած է: Որքան որ այս գիւղը իւր հնութեամբ, հոյակապ, բայց կիսաւեր եկեղեցիով, հանգստարանի մատուռներով և նրաքանդակ բազմաթիւ խաչարձաններով արժանի էր մանրամասն հետաքննութեան և նկարագրութեան, բայց դժբաղդարար չգիտեմ և չեմ յիշեր, թէ ինչ պատճառաւ սորա մասին ոչ ինչ գրած ունիմ:

Վերադառնալով Նորատուղէն ի Նոր — Պայազիտ՝ մի Գանի աւուր հանգստենէ գինի մեկնեցայ յ'Անապատն Սևանու և անտի ի Մազկիոցա Խոր:

* * *

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆՅ ՊԵՏԻՐ

ՄԵՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԵՂ

Ո՛վ կրնայ պնդել թէ մեր մէջ, այսօր, մի միայն տոհմային գրական-նութեամբ, կարելի է մտաւորական ու հոգեկան զարգացումի մը հասնիլ, քանի որ բացի քանի մը օրագիրներէ ու հանդէսներէ ոչինչ ունինք իբրեւ լուրջ ընթերցանութեան գիրք։ Հայ մարի ծնունդ երկեր աշխարհ ցանցաւ չըսեմ հազուադէպ են։ Աւան որ ստիպուած է ինքնօգնութեամբ զարգացնելու ինքզինքը, ի՞նչ պիտի ընէ, ուղէ չուղէ պիտի դիմէ օտար մատենադարձեան հեղինակներուն, հոն կրնալով մարել իր մտքին ծարաւը, և ասոր համար հարկ պիտի ըլլայ նախ դէշ աղէկ եւրոպական լեզու մը սորվիլ, եթէ չէ սորված վարժարանի մը մէջ։

Կը կարծէ՞ք որ լեզուական այդ ողբմելի պաշարով, ըմբռնէ օտար մատենադարձեան էն հոյակապ գործերը, մարդկութեան էն մեծ մտքերը, որ իրենց գործն փառքը շինած են։ Հապա ո՛ւր թողունք անոնք որ միայն տոհմային լեզունին կը հասկնան ուստի և նոյն լեզուով ընթերցանութիւն կ'ընեն իրենց մտքին կազուրդ տալու։ Երոնց համար, մանաւանդ այդ եւրոպական լեզու մը չգիտցողներուն համար, պէտք է դարման մը խորհիլ, ստուար դասակարգը ատենք կը կազմեն և երբ կ'ուզենք ընդհանրական զարգացում մը տալ մեր ժողովրդին, դիւրին միջոցներ ընծայելու ենք անոնց եւրոպական գրականութեան հետ ծանօթանալու։ Ամենէն կտրուկ ու գործող բան միջոցն է թարգմանել աշխարհաբարի եւրոպական զրականութեան գլուխ-գոծոցները, ընկերական, փիլիսոփայական, թատերական ու պատմական, բանաստեղծական ու անասագիտական։

Աւայ թարգմանութիւնները կրկնապէս օգտակար պիտի ըլլան առաջին՝ գաղափարի ու մտածման յեղաշրջում, երկրորդ՝ լեզուական յարդարում ու ճշտութիւն բերելով։

Առնենք առաջինը, գաղափարի ու մտածման տեսակետով անհունապէս պիտի օգտուի մեր հանրութիւնը, իրաւ, պիտի աւարկէք որ մեր օրագիրներէն ու հանդէսներէն ոմանք լուս ուղղութիւն մը ունին, սփռելով օրը օրին նորանոր գաղափարներ, մտքի ազատ անտուժիւններ, ատենք ամենքը աղէկ, ես ալ համոզուած եմ որ իրենց օգտակարութիւնը ունին այդ խմբագրականներն ու առաջնորդողները, այդ մանրակրկիտ ուսումնասիրութիւններն ու քննադատականները. սակայն ցաւալին աս է որ մեր մէջ գեւա օրոշ, գաղափարական կուսակցութիւններ չկան։ Ահլը խմբագրին աւճը կը դատապարտէ, ուրիշ մը չգիտեմ ինչ անձնական ու շահաւորող դիրքերէ դրդուած այս կամ այն յօդուածագրին միտքը խճճել կը ջուրայ, վերջապէս ոչ որ լրջօրէն հեղինակութեան մը ձայնին կը հօյատայ, մէկը վար կը քաշէ, միւսը վեր։

Աւ երբ եւրոպական մատենադարձեան լուսաբոյն դիրքերը թարգմանութիւն, այն տան պիտի տեսնէք ի՞նչ կերպարանափոխութիւն պիտի ըլլայ մեր բարեւրուն մէջ, ի՞նչ դերականաց աղեցնութիւն մը պիտի բռնեցնէ

մեր մտքերուն վրայ : Այնպէս մէջ պիտի գտնէ ընթերցողը նոր գաղափարներու ցլաջուսներ, մտքի անհուն բարձրութիւններ արուեստի ու գիշեցիկ ըմբռնումին մէջ, կեանքի վրայ բոլորովին տարբեր իմաստասիրութիւններ և թարմ ու կենսանորոգ դրացութենքու ասիպիտի լայն հասանք մը, որ մեր թմրած հագիներուն ու կաշկանդուած մտքերուն առջև նոր հորիզոն մը պիտի բանայ, բոլորովին ջինջ ու պայծառ :

Լեզուական տեսակէտով ալ մեր նորածիլ գրականութիւնը ո՞րչափ կրնայ օգտուիլ թարգմանութիւններէ, եւրոպական մտքին բոլոր նուրբ երանգներն ու զանազանութիւնները, այն զգայնիկ ու ջլուտ, դարեգարցիկ բացատրութիւնները արդարացնելու կարողութիւն կըստանայ աշխարհաբարը ու անոով աւելի գիւրջիցք ու ճկուն լեզու մը կը գտնայ իր մէջ մնաւ գտնելով նոր տարրեր : միւս կողմէ ալ մեր աշխարհիկ լեզուն անխախտ կռուանի մը վրայ կը հաստատուի ու կը զօրանայ, լեզուական խորհափութներն ու վարանքները ալ վերջ կը գտնեն : Այն ատեն Արեւելքի սանձարձակ ճոխութեան կը յաջորդէ ժողովրդութիւն գրուածքներու մէջ և չոր բացատրութեանց մէջ ալ աւելի կրակ ու ոգեւորութիւն :

Նախնիք այս մտածումով, ճիշդ այս սեղգութեամբ չէ՞ որ Ե. դարու մէջ զարդացուցին գրաբարը, ո՛չ հեղինակութեամբ, այլ մի միայն թարգմանութեամբ — խօսքս ոսկեգարի առաջին շրջանին վրայ է : Տրամաբանական չէ՞ ենթատրեկ որ գրաբար լեզուն իր բարձրագոյն զարդացման կատարին չափի հասնէր երբեք ոսկեգարի մէջ, եթէ նախնիք նախ հեղինակութիւններ ըրած ըլլային : Այսպէս մտածելու իրաւունքը չի՞ տար մեզի Աստուածաշունչի թարգմանութիւնը որ « թագուհի թարգմանութեանց » կոչուած է ու « Եզնիկը, մեր հին լեզուն կատարելատիպը » : Այդ թարգմանութիւններն էին որ առւին գրաբար լեզուն հիմնալի գեղեցիկութիւն, դարձուածքներու և զանազանութիւններու ճոխութիւն և յայն մտքին աւելն գոյները բացատրելու, հայացնելու կորով մը :

Հակառակ այս անփափելի օգուտներուն, հիմա, շատ քիչ կարեւորութիւն կը տրուի մեր մէջ գիրքեր թարգմանելու ամէն լեզուէ : ու մանաւանդ ընտրութեան մէջ է որ կը սխալինք : Քանի՞ կտոր աշխարհաբար շնորհով թարգմանուած գիրքեր կրնաք ցոյց տալ : Ասով չեմ ուզեր ըսել թէ բոլորովին չի կան, բայց թարգմանուածներն ալ մեծ մասով վիպասանութիւններ, անհուն նորովեպներ ու օրը օրին թերթներն են, որոնց իւրաքանչիւրին գրական չենք, պարզապէս ենթերկնքու հիւսուածք մըն է, որ գէպեքը իրարու կը շղթայէ : Մամուրեանի ու Չիլիկիւրեանի թարգմանութիւնները բաւական յաջողած են աշխարհիկ լեզուն գեղեցիկացնել : Ուրիշք Պօլի մէջ ալ թարգմանութիւններ, ոմանք քիչ շատ յաջող, ուրիշք բոլորովին խայտառակ բաներ, բայց ամենքն ալ վիպասանութիւն : Երբեմն ալ բարոյական ու առողջապահական գրքեր կը թարգմանուին ամբողջութեամբ, որոնց առում արդիւնքը անուրանալի է, թէ և քանակով շատ քիչ :

Ի՞նչ օգուտ կայ, մեզի համար, չեմ ըմբռնիր, իրապաշտ ու ուսման դիք վէպերու թարգմանութիւններէն, որոնք միայն զգայնութեան ջիգերը գրգռելու կը ծառային : մեզի աւելի պէտք են մեծ մտքերու գործերը, անոնք որ անմատչելի վեհութիւն մը ունին, անոնք որ իրենց դարուն մը-

տածման շէնքը կործանած են: Մերինին պէս չզարգացած հասարակութեան մտաւոր ոնունդ չեն կրնար հայթայթել Զօլայի, Բօլ տը Գօրի կամ Նի տը Մօրաստնի մը վէպերը: որոնք աւելի կենսեքէ յափրոցած, գարավերջիկ քաղաքակրթութենէ յօգնած մարդոց ջիղերուն կրնան յորմարի: Ուստի թարգմանուելիք գիրքերուն մէջ պէտք է խնամով ընտրուած թիւն ընել ու թարգմանել լուրջ ու ընկերական դործեր, դէժ առայժմ:

Դասական գործերը թարգմանելու ատենը ա՛լ անցած է, քանի որ ժամանակակից լուսագոյն գիրքեր ա՛յնքան քաղմածիւն են և թէ հասկնական ու յունական գրականութեան հրաշակերանները գրաւոր լեզուով թարգմանած ունինք ըստական թուով, բայց, դժուարաբար, գրաւոր գիրքերու ընթերցումը անմատչելի ու խտանի կը դառնայ շատերուն, ու աշխարհաբարի ընթերցումը անհրաժեշտ պէտք մը:

Մեր մէջ, տեսակ մը արհամարհանք կը տիրէ թարգմանութեամբ զբաղելու համար. ամեն գոյ, իմաստասէր, բանաստեղծ ու գրագէտ ըլլալ կ'ուզէ, գրական ըլլալու ձգտումը մեր մէջ մտրութիւն մը գարձած է ա՛լ, շատ քիչերն են որ թարգմանչի խոնարհ բայց դժուարին զբաղման կը նուիրեն ինքզինքնին: Թարգմանչի գիւրիւն աշխատութիւն մը կը նկատուի, թարգմանելով քանի մը նորավէպեր ու թերթօններ: Թո՛ղ փորձեն թատերախաղ մը կամ իմաստասիրական գիրք մը թարգմանել, այն ատեն կը տեսնեն դժուարութիւնները:

Ա՛յս, պէտք է գիտնալ թէ թարգմանչն ալ արուեստ մըն է, թերեւս ա՛յնքան դժուար ո՛րչափ հիգիւնակելը: Նախ, հեղինակին պարզած գաղափարներն ու տեսութիւնները լաւ մը ըմբռնելու, զանոնք մարտելու է, կըրէին լեզուներուն ալ հմուտ ու աշխարհաբարի լեզուական գանձին տեղեակ, ըստերու ճիշդ կիրառութիւն, լեզուին ու ոճին մէջ հայտնուի: Եւ ասոնք գիրքաւ կատարուելիք աշխատութիւններ չեն, թարգմանիչ ըլլալու համար պէտք է ունենալ այս կարգ մը յատկութիւնները, որ ամենուն արուած չեն:

Վերջերս սկսան կտորներ, հատուածներ թարգմանել հանգեսներու մէջ նշանուոր հեղինակներէ, սակայն այդպիսի փորձիկ հատուածներ մեծ օգուտ մը չեն կրնար արտադրել, ո՛րքան ամբողջական գործեր: Ինչո՞ւ, օրինակի համար, թարգմանուած չըլլան Շէքսպէրէ, Ռասսէ, Կեօթէ, Սէնտէրէ, Վոլթէրէ, Ռուսէ և տակաւին շատ մը ժամանակակից գրագէտներու գործերը, որոնք միջնագարեան կրօնամով ու անձուկ շրջանակէն դուրս ելլելով ամբողջ մտրկութեան համար խորհեցան, կից տալով բոլոր ծթած նախապաշարումներուն, անամէջ պայմանագրութեանց շեղակոյտին:

Իմ մասին, ես այնպէս կը հաւատամ թէ թարգմանութիւնը մեծ մեղքում կուտայ որ և է գեաւաբոյս գրականութեան մը, որպիսին է մերը: Ու անոնք որ մտքերնին դրած են ծաղկեցնել մեր գրական տնուն, վստահ թո՛ղ ըլլան որ թարգմանութիւնները պիտի բեղմնաւորին, կենդանացնեն զանի: Գրականութիւն ընելու համար առայժմ քիչ մը չափէն աւելի թարգմանութեամբ զբաղելու է:

Բայց, պիտի առարկէք թէ հրատարակիչներ չունինք որ թարգմանուած ձեռագիրները գնեն ու հրատարակեն, թէ ընթերցող հանրութիւնը մեծ մասով անաւարբեր է, թէ կան ներքին պատճառներ ևս, կըմբռնեմ այդ դժուարութիւնները, սակայն տնկարիկ չէ ստոնց յաղթել: Մինչև

նոր տարագրութիւն մը երբ մեր գրականութիւնը անկաշխանդ ըլլայ, ձեռքէ փախչենք չէ առիթը թարգմանութեամբ պարտապէս:

Շէյքսպիրի «Համլէթ»-ին ու Սքէնսէրի «Կենցաղ»-ին յաջող թարգմանութիւնները կրնան քաջայերուծեան օրինակ մը ըլլալ մեր գրողներուն թարգմանութեանց ձեռք զարնելու:

13 Յուլիս, 1895

ԵՌՈՒՅՑԻ

ՇԵՐՊԵՐԴ ՍԲԵՆՍԷՐ *

Ա

ԻՐ ԿԵԱՆՔԸ

Հերպերդ Սքենսէր կ'պատկանի խորհողներու ու գրագէտներու այն սերունդին, որոց մի քանին դեռ ևս կ'ապրին: Ներկայ դարէն քսան տարւոք, Վաթերլոի շանթերէն հինգ տարւոք աւելի փոքր, ծնած է 1820 ին Տէրալի քաղաքը: Իր նախնիքը լուսամիտ ու զիտասէր մարդիկ էին: Ժամանակը, բնաշխարհը ու պարագաներն, որոց մէջ կ'ապրէր, նշանակութեան արժանի են: Բարեշրջական հսկաներու առաջին ցեղին կ'վերաբերէր: Տարվին իրմէ տասն մէկ տարւոք աւելի մեծ էր, Հուքը ⁽¹⁾ և Լուիս ⁽²⁾ իրմէ երեք տարի առաջ աշխարհ եկած էին, Ուալլաս և Հըքսլի՝ մին երկու, միւսն հինգ տարւոք իրմէ մեծ էին: Աւալլաս և Հըքսլի՝ մին երկու, միւսն հինգ տարւոք իրմէ մեծ էին: Հետեւապէս բարեշրջութեան հերոսներու մէջ Հ. Սքենսէր միջին սահմանը կ'ընէր և կ'նետուէր այն հոսանքն՝ որ նշանաւոր դարի մը պիտի տար մարդկային խմացականութեան: Պարոն Սքենսէրի հայրն՝ դասատու և Տէրալիի Իմաստասիրական Ընկերութեան քարտուղար մը, զիտութեան հակամէտ էր և կանուխէն իր որդւոյն մտքին մէջ գրգռեց բնական պատմութեան համար անսուտ սէր մը: Այս բաւական չէ, թեւ ինք գերբնական պատճառներու կ'հաւտար, սակայն իր որդւոյն սորվե-

* Տե՛ս Ա. Մ-Ն-Լ, րիւ 22:

(1) ՀՈՒՔԸ — (1785 — 1865) անուանի անգլիացի գիտնական բնագաւառ. ուսուցիչ կէտէ համալսարանի:

(2) ԼՈՒԻՍ — (1817 — 1878) Անգլիացի անուանի մատենագիր, բնագաւառ և կինագիր, որու ամենէ մեծ գործն է Կէտէ Կէտէ:

ցուց կարելի եղածին չափ իր աչքին ներքեւ ընկած ամեն երևույթները քննել և անոնց բնական պատճառներն հետազոտել։ Այսպէս՝ առաջին օրէն Հ. Սրենսէրի կրթութիւնը գրեթէ լոկ գիտական եղաւ։ Սա լեզուներու համար բնաւ ճաշակ չունէր, և արդէն ի բնէ ըմբոստ ոգի մը, իր բոլոր ուժովը բողբոջեց յունարէն և լատիներէն լեզուներու ուսման պայմանադրական բռնակալութեան դէմ։ Բարեբաղդաբար՝ ուշիմ ու հնարամիտ հայր մ'ունէր, որ չուզեց իր որդւոյն ճշմարիտ հակումը ճնշել և ստիպել որ քերականական տաղտկալի ընթացքը բռնէ։ Եւ ինչ եղաւ հետեանքը. մեր մեծ իմաստասէրը՝ թէ և լիովի հմուտ այն ամեն գիտութեանց որ կ'դառնան արևու, աստղի, մոլորակի, թռչունի, կենդանւոյ, ձկան, մարդու իմացականութեան և մարդկային ընկերութեանց ծագման և աճման վրայ, սակայն և ոչ իսկ կարող էր յոյն լեզուի այբուբէնը կարդալ։ Միայն պէտք է նկատել մի անգամ թէ քանի անհիմն է այն փաստը ի նշտաստ մեր լեզուական կրթութեան, իրր թէ մեզ կ'սորվեցնէ մայրենի ղեզուն լաւ գործածել։ Եւ չկայ անգլիացի հեղինակ մ'որ աւելի ճշգրիտ ոճով և աւելի արամբարանական յստակութեամբ գործածէ անգլիական լեզուն քան Պ. Սրենսէր, և ոչ մի գրադէտ՝ որ դասական ծագում ունեցող բառեր դարձնէ, երբ իր գաղափարները բացատրելու պէտքն զգայ, աւելի ազատ և ազդեցիկ կերպով որքան Պ. Սրենսէր։ Անգլիական բառգիրքն այսօր կ'պարունակէ հելլենական արմատներով բարդուած առատ նորարանութիւններ, զոր հնարած է դասական լեզուներ սորվելու մերժող մարդը։

Նորատի Սրենսէր իր կրթութիւնն առաւ Պաթհի մօտ՝ հօրեղրօր մը ձեռօք, որ անգլիական եկեղեցւոյ պաշտօնեայ մ'էր, և Չարդը - Հաուզի տնօրէն։ Այդ վարժարանին մէջ իր գիտասէր ձկտունները քաջաւեր գտան՝ մանաւանդ մաթեմատիքական ուսմանց մէջ և իր դիտելու կարողութիւնն խնամօք զարդացաւ։ Սակայն Հերպերդ Սրենսէր չկրցաւ մտնել Բէմպրիճ, վասն զի յունարէն լեզուին անգիտակ լինելովն համալսարանի դուռն իր առջև դրց կ'մնար։ Ուստի՝ հարկ եղաւ անոր արհեստ մը գտնել, և այն ժամանակ քաղաքային մեքենագիտութիւնը զըրեթէ միակ բաց ասպարէզն էր դասական ուսմունքէ զուրկ մտրդու մը համար։ Այսպէս Հ. Սրենսէր տասն եօթ տարեկան էր երբ Չարլս Ծոքսի հսկողութեան ներքեւ երկաթուղւոյ ճարտարագէտ լինելու գնաց։ Սակայն պատանին տօք չէր մեքենա-

գիտութեան հետ: Գիտութիւնն էր իր կոչումը: Երկրիս վրայ երեցող մարդկան մէջ չկայ անձ մ'որ այնքան իմաստասէր հանրացողի (generaliser) զուտ տիպարն եղած լինի որքան Հ. Սքենսէր: Իր ուշը գրաւողը ժանր բաներ չէին, այլ աշխարհի թագուն ճշմարտութիւններն ու իրականութիւններն, արեւներու, աստղերու, միդամածներու դարաւոր շրջաններն, թռչուններու և կենդանիներու, ձկներու և միջատներու անվերջ թափորը: Նա հաստատ միտքը դրած է ճանշել Քոսմոսը. Այս գիծն Պ. Սքենսէրի բնաւորութեան հիմնադրին էր: Ինք միայն զուտ իմացական ոյժ մ'է, և այդ իմացական զորութեան մէջ անգամ հանրացման մեքենայ մը: Եւ ոչ ուրիշ մի մարդու համար կարելի է իրապէս ըսել որ իր կենաց պատմութիւնն իր մտածման պատմութիւնն է: Անշուշտ կան կենաց մէջ ուրիշ բաներ — ինչպէս դիւցազնական անձնութիւններու, հաստատ գիտաւորութիւն, վեհ ու վերացական մտատիօլարի համար անկեղծ ուխտ, բայց բոլոր այդ զգացմունքն ու զգակի կ'կապուին չէ թէ, ըստ սովորականին, իր սրտի յօժարութեանց հետ, այլ իր իմաստասիրական տեսութեանց հետ: Իր իմացական կարողութիւնն է որ իր զգայական աշխարհութեանց ուղղութիւն կ'տայ: Հետեւապէս իր կենաց ընթացքին մէջ մտածումն է տիրական գործին, մինչդեռ բարձր նկարագիրն և աղնիւ դործն չքեղ և զրեթէ միակ հանրացնող գործարանի մը լոկ յաւելուածներն են:

Ուստի Հերպէրդ Սքենսէրի բնաւորութեան յաջորդական զարգացումը լաւ ըմբռնելու համար պարտ է քննել թէ ինչ աշխարհի մէջ կ'ապրէր և իմացական ինչ ազդեցութեամբ չորջապատուած էր: Սակայն կարեւոր է յիշել այս ճշմարտութիւնն, որ սոքալ անտես կ'առնուի, թէ բարեչլջականութիւնն (evolutionism) բնական արդեանց ծնունդ մ'է, և թէ Հ. Սքենսէր արդէն բարեչլջական մ'էր՝ Տարվինի Տեսակաց Ծառումն՝ մեծ գործին հրատարակութենէ առաջ: Ծառ մաքղիկ այնպէս կը երևակայեն որ Տարվինականութիւն ու բարեչլջութիւն մի և նոյն բառերն են, թէ Տարվին այդ դրութեան գտիչն է և թէ Սքենսէր վերջէն հասաւ իրրեւ անոր իմաստասէրն ու շարաւիշէն (systematiser): Ծառ սխալ է այդ կարծիքն: Եթէ Տարվին բնաւ չէրեւէր աշխարհի տեսարանի վրայ, դարձեալ Հ. Սքենսէր պիտի տար մեզ իր սքանչելի Համաշխարհային Խառնուրդէն: Բարեչլջութեան հիմնական յղացումն, որ սոյն գրութեան հիմն եղած է, մեծ մասամբ աշխատատիրուած

էր դեռևս Տարվին գիտական աշխարհին չընծայած գործարարական մարմիններու մասին իր յօրինած դրութիւնը:

Ճամարտուն այս է, որ բարեշրջութիւնը լոկ մտքի մը կամ բազմաթիւ մտաց գործը չէ եղած, այլ վաղուց սկսուած մարդկային մտածման ծանր և աստիճանական զարգացման արդիւնքն է՝ տիեզերքի ծագման և դրութեան նկատմամբ: Տակաւին Չարլս Տարվին կամ Սթենսէր չծնած՝ Երասմուս Տարվին ⁽¹⁾ յայտնած էր այս հիմնական ճամարտութիւնը թէ՛ բոյսերն ու կենդանիներն համանման աղբիւրէ ծագած են, և թէ՛ յաջորդաբար սերած են միակ ծնողէ մը: Պիւֆսոն՝ իր ժամանակին՝ այդ զաւաճարին հետ կ'ընէր, Լամարք ⁽²⁾, այլ և այլ օրինակներ հաւաքելով փոքր ըրած էր, կամայական տեսութեամբ, անոր աւելի յարակցութիւն և հաւանականութիւն տալ: Այժմէ՛ս այդ տեսութենէ հմայուած էր. Օդն ⁽³⁾ գերմանական գերբնականութեան մաշլոտ միջնորդին մէջ զայն ընկղմած էր: Երբ Հերպերդ Սթենսէր արքուն հասակը կ'մտնէր՝ ամեն երուպացի խորհող զբաղած էր կենդանի արարածներու ծագման և զարգացման խնդրով, և չատերն, թէև անորոշ ու տարտամ կերպով, այդ խնդիրն բարեշրջական դրութեամբ լուծելու հաւատէտ կ'երեւէին:

Մի շատ ուրիշ ազդեցութիւններէ մղուելով՝ խորհողները գիտական տարբեր ճիւղերու մէջ՝ համամասն եզրակացութեանց հասան: Երկրաբանութիւնն արդէն ընտելացուցած էր մարդկային միտքը, թէ աշխարհս աստիճանաբար կեղև կեղևի, խաւ խաւի բարդուելով յօրինուած է, փոխանակ յանկարծական գոյութիւն ստանալու, լոկ բարձրագոյն հրամանի մը հնազանդելով: Քանզ ու Լարլաս՝ աւելի առաջ՝ յայտնէր էին թէ համաստեղութիւններն բնական ծագում ունին, ինչպէս նաև աստղերն ու արեւային դրութիւնն՝ մեզ ամեններու ամփոփմամբ, և ցոյց տուած էին թէ ինչպէս զանազան նիւթական

(1) ԵՐ. ՏԱՐՎԻՆ.— (1731—1802) երբեմն անուանի բնագաւառում, որ Չարլս Տարվինի հաւն է: Տաղաչափութեամբ գրած է զանազան գիտական գործեր: Իր մեծ գործն է Ընկերութեան Ծագումը:

(2) Լամարք.— Փրանսոցի ականաւոր բնագաւառում (1744—1829): Կուսակառութեան մօր եղանակ մը հնարեց. այս է վերջին ժամանակներն: Իր Տեսութեան Երկրաբանական Տարվինի դրութեան բացում:

(3) Օդն.— գերման բնագաւառում. (1779—1851) ունի շատ գործեր, Սթենսէրի վրայ գրածն մեծ նշանակաւ հանեց:

կոյտերու ղիրքը կարելի է բացատրել՝ իրրե բարեշնչական ներգործութեան արդիւնք։ Մալթիւսի ազդարնակութեան տեսութիւնն, ուրիշ ճիւղ մ'իբր օրինակ առնելով, գրգռեց մարդիկը գիտապէս քննելու թէ ի՞նչ օրէնքով մարդիկ ու կենդանիները կ'ըրազմանան, մինչդեռ Ֆօն Պալլերի⁽¹⁾ սազմային աճման մասին խուզարկութիւնները մեծ ոյժ տուին Լամարկեան փաստին թէ՛ նախնական ծնողէ մը կ'իջնեն կենդանիներու զլխաւոր խումբերը։ Ամեն կողմէ՛ սաղմային բարեշնչութեան խափ նիւթերն, եթէ ներելի է այս յանդուգն խօսքը զործածել, մաս առ մաս ղիզուած էին ուշիմ բանասերներու ձեռք գիտութեան այլազան դաշտին վրայ։ միայն իմաստասէր և կազմաւորիչ լայն իմացականութեան մը պէտքը կար, որ այդ ցիրուցան նշխարներն հաւաքէ, հիւսէ և բարեշնչական օրինաց միակտուր տոկուն մարմին մը կազմէ։

(Հարունակելի)

ՄԵՐ ԱՄԵՆՕՐԵԱՅ ԹՈՅՆԵՐԸ

Ինքու-էկզորպալադի մէջ «Առողջաբանութիւն և երկար կեանք» վերնագրի տակ ժամանակէ մը ի վեր զանազան յօդուածներ կը հրատարակուին։ Այս անգամ հեղինակը գրած է այն թոյններուն վրայ զորս ամեն օր կ'առնուէր անդգուշաբար։ Այդ յօդուածէն կը քաղէք սա հետեւեալը։

Ջիղերուն համար մոռուորական և մարմնական գրգռութիւնք իր-թան և խարաղան են։ Թոյնունք ոյժմ մոռուորականը և գրեկը պարզաբար մարմնական այն գրգռութեանց վրայ որք ժողովրդեան մէջ գրեթէ չղային գրգռութեան ամենօրեայ պատճառներ են։ Ասոնք են՝ խահուէ, թէյ, ղօրաւոր համեմներ (պահար) ծխախոտ և ալքոլ։

Մենք մեր գործարարները այնպիսի իմն վարժեցուցած ենք այս թոյնե-րուն, որ — քիչ քանակութեամբ առնուած ատեն — գրեթէ չեն վնասեր մեր անձին, և ընդհակառակն՝ հաճելի կը թուին մէզ։

Այդ թոյներուն մէջէն ձեռք առնուէր խահուէն և թէյը։ Ի՞նչ նպաստակ կ'գործածենք զայնս։— Իբրեւ հաճոյք և իբրեւ կաղգուելի։— Լաւ։

Բայց զիտեալ պարտինք թէ թէյն ու խահուէն անդաւոր ըլլալու համար, պէտք է կաթով խառնել և սպիտակ հաց բրգել մէջը ու այնպէս ուտել, թէ ոչ՝ անուշդ չեն տար։ Խահուէին և թէյին մէջ 10 12 հաւ-

(1) Փօն ՊԱԼԼԵՐ — Ռուս բնագիտութիւն (1792) իր մասնագիտութիւնէն էր Սոփիստիկական։

կթի ճերմկաց կը պարունակի, երացած վիճակի մէջ. և այդ չի հայիր, եթէ խաճուէն կամ թէյը պարտաւորել տալը եռացուցուած ջուրին մէջ քիչ մը սօտա չի խառնուի: Այդու իրենց մէջ գտնուած դափէինը և թէյինը ազդեցիկ կ'ըլլան, և որոնք գերազանց կողողուրիչներ են ուժաւորաւորութեան դէմ, խոնջեալ հետեակաց համար: Ասոր համար է որ շատ բանակաց մէջ զորաց փոխանակ օդի տալու խաճուէ կամ թէյ կուտան որուակներու մէջ պահուած: Խաճուէինը իրր զօրաւոր մարտողական ճանչցուած է. և այդ պատճառաւ է որ ճաշէ ետքը փոքր դաւալմ մը խաճուէ խմել սովորութիւն եղած է:

Խաճուէն իբրև դեղ կը գործածուի որտի տկարացած գործօնեւորութիւնը վերականգնուրելու համար, և իբրև դեղութիւն նիքթիկինի, մորֆինի և այլն: Իբր խաճուէն կամ թէյը չափազանց խմուի, որտի բարախուրթիւն, անձկութիւն, տաքութիւն, անքունութիւն և մկնակեղուած յատաջ կը բերէ:

Ով որ իւր զաւկին ջիղերը անֆուսա պահել կ'ուզէ, պէտք չէ որ զուտ խաճուէ տայ անոր. նա որ կարող չէ զուտ կաթով նախաճաշ տալ զաւկին, կամ Ֆիլիքսպէս անյարմար դատելի կաթը, կրնայ խոզկաղինը պատրաստել իբրև խաճուէ, և թէթեւ նախաճաշ մը տալ տղան:

Խոյ ծխախոտի չափազանց դործածութեան դէմ խօսիլը խաւերուն քարոշ տալ ուղեղու կը նմանի, որչափ որ ալ նիքթիկինը լոբիներու ամենամտանգաւորն եղած ըլլայ: Մարդ եթէ կրնայ, թող միայն բերէ իւր առաջին անգամ ծխած սիկառը ի՛նչ տակնուվրայութիւն պատճառած է վայրկենաբար իւր բովանդակ մարմնոյն մէջ: Չափազանց ծխողներուն մեծագոյն մասը զանազան ցաւեր ունին, և առանց բժշկուելու տարիներ ընդ երկար դարմանել կուտան անձերին: Իրենց այդ ցաւերուն պատճառը նիկթիկինի թոյնն է: Այդ չափազանց ծխողները այն վտանգաւոր վիճակին վրայ չմտածելէ դատ, բռնչէն ալ կը պահան իրենց մեղքութիւնը. չեն բսր թէ սիկառը բերնէ չկարենալ ձգելու չափ մելի են, վախճալով որ բռնչը մի գուցէ արդելու իրենց ծխելը:

Այդ վիճակին մէջ է որ ստամոքսը դժուար կը մտնէ, կոկորդը միշտ գրգռուեն է, խաչուի ու լեզուն կորուսած են իրենց քնակի վիճակները: մին կետայ և միւսը համ չառնէր: Այսպիսի վիճակաց նիքթիկաց անձինք կը դանդաւան կերակուրներու տեսակէն, կլիմայէն և ամեն բանէ: Բայց ոչ այդ վիճակին մշմարիտ պատճառն որ ծխելն է: Զւ գեռ ունեյին կայ: Նիքթիկինը ուրիշ հետեանքներ ալ ունի. տակաւ կ'անգամաւորած ուղեղը և ողնաժուծը, կը հետանգացուեն սիրտը և գործարանները:

Նիքթիկինն այս թունաւորիչ ազդեցութեան դէմ գնելու միակ միջոցը չծխելն է, և եթէ կարելի չըլլայ այդ, քիչ ցունել օրական ապուստը և լիքեցունել օրական մինչև 5-6 սիկառէթի:

Երբ մարդ այսպէս, նիքթիկինի թոյնն պատճառաւ, ոյսինքն ծխելու հետեանքով օրտի բարախում, գլխու ցաւ, խելքի պոռայ, թալուկ, պաղ քրտինք և մկնակեղութիւն ունենայ, պէտք է պաղ ջրով լուալ գլուխը, թանաձըր եփուած խաճուէ մը կամ լիմօնազ մը խմել և անմիջապէս մաքուր օդայ մէջ ելնել:

Գաղթականութեանց բերքերէն և մանուսնգ ամբիկիան սիկառներուն պարունակած նիքթիկինը շատ զօրաւոր է. քիչ նիքթիկին պարունակող ծղխախոտը Հունգարիոյ և արեւելեան երկրաց բերքերն են:

Համեմներուն դալով, լաւական է ըսել թէ զգուշանալու է ատոնց
շափողանց գործածութենէն, ակործաղբիւռ այդ հստաւոր բաները իրենց
երևոյթին չափ անփաստ չեն, իրենց ներգործութիւնը կարծաւածէն աւելի
փնտաւորեր է ստամբսին և ջիղերուն վրայ:

(Մնացեալն յաջորդ բաւով)

ՄԵՐ ԴՊՐՈՑՆԵՐՈՒ ՇՈՒՐՋԸ

. . . Խմբադիր,

Քանի որ, ըստ երևոյթին, Ա. Մօզէ Խմբադրութիւնն միտքը
դրած է մեր տեղական գործերու վրայ վերստին լուծիւն պա-
հել, թոյլ տուէք ինձ քանի մը խօսք ըսել մեր չուրջն անցած
դարձածին վրայ:

Նախ՝ նշանակութեան արժանի է որ մեր Պաւառական նո-
րընտիր ժողովն առաջին նիստ մ'ընելէն ետեւ՝ բոլորովին ան-
շարժութեան մէջ ընկաւ: Եւ ինչո՞ւ համար, վասն զի Քաղ. ժո-
ղովն և Տնտես. խորհուրդն այնքան լաւ կը մատակարարեն՝ մին
հանրային, միւսն զրամական գործերն, որ Պաւառականին
սէտքը զգալի չերևիր: Ասլա Ասուսմ. խորհուրդն ոչ նուազ գոր-
ծունէութիւն ցոյց կուտայ Ազգ. վարժարաններն բարեկարգու-
թեան և յառաջդիմութեան ճամբուն մէջ դնելու՝ նորոգելով
և շինելով՝ ինչ որ, նախորդ 4-5 տարուան միջոցի մէջ և եր-
կու տեսչութեանց օրով խանդարուած աւերած էր: Եւ իրօք,
այդ երկու շրջաններու մէջ՝ մեր կրթական հաստատութիւն-
ներն շահադիտութեան ասպարէզ մը դարձած էին և եկող
գացող տեսուչներն ուրիշ հոգ և փափաք չունէին այլ միայն
ժամանակ չահիլ, քսակները լեցնել և ամեն բարոյական և ա-
սուսմական պահանջումներ կրողին տալ: Եւ եթէ տարի մ'եւս
այդ խառնակ ընթացքը շարունակուէր տարակոյս չկայ որ ա-
շակերտներն՝ չքաւորներէն զատ, բոլորովին օտար դպրոցներ
պիտի վազէին, և թերեւս դպրոցներուն մի քանի սրահները գո-
ցուէին զրամական անձկութեան պատճառաւ: Ժողովուրդն այդ
վիճակէն դանդաղաբար պէտք չէր զգար, վասն զի մէկ կողմէ
քնական, սովորական վիճակ մը դարձեր էր, միւս կողմէ կ'սպա-
սէր որ՝ Տեսուչ Դէօրդ էֆ. Տէր Բարթուղիմէոսեանի խոստացած

երկար Կեղեկաբէնն ուրիշ գար դպրոցներու մութ վիճակին վրայ լոյս սփռելու Սախայն այդ Կեղեկաբէնն չեկաւ, և Տեսուչ էֆէնիայն գնաց՝ ինչպէս որ կ'ըսեն ժընէվ, որպէս զի չգիտցածը սորվի տարւոյ մը չափ եւրոպական դպրոցները պաշտելով՝ ինչպէս անցեալ տարի Մայրաքաղաքի հայ վարժարանները այցելեց և ծրագիրներ հաւաքեց՝ որպէս զի մեր կրթական հաստատութեանց նոր ուղղութիւն մը տայ: Այդ ուղղութիւնն, ինչպէս չափեր գիտեն, պարզտպէս աչքի տեսնուած ինչ իր պաշտօնավարութիւնն երկարաձգելու, եւրոպական ուղեորութեան մը ծախքն ապահովելու ընտիր հնար մ'էր: Բաղդաւանդիւններ ստիպ առատ աւար կ'սնտաւն միամիտ ժողովրդեան մը գանձուն մէջ և զանազան ձեռնածական ուսումնականութեամբ անոր աչքը կ'ըլլացնէին: Պ. Գ. Բարթոլոմէոսեան ղըւթն աւելի բարձրացուց՝ երբ Պօլսէն հրաւիրուեցաւ կրթական Տեսչի պաշտօնը ստանձնելու: Կերեխի թէ այդ պիտի Տեսուչ մը շատ գաւազաւորացուց համար Կեդր. Ուսումն. խորհուրդն՝ որ սակայն իր փափաքին չպիտի հասնէր եթէ մեր նորընտիր Ուսումն. խորհուրդն միևնոյն ամսականը տալու յօժարէր, մեծկակ գումար մը իր առած թռչակէն չընդէր, և նոր Տեսուչ մը՝ Խաչիկ էֆէ. Գաղազեանն անոր տեղ չպատրաստէր: Սախայն ժընէվ բաւական հեռու է Պօլսէն, և տարի մը՝ երկար միջոց մը՝ Կեդր. Ուսումնական խորհրդոյ անհա կրեւրութեան համար, թէ և շատ կարճ՝ եթէ նկատի առնուի որ մէկ տարուան մէջ՝ միշտ ի շնորհս տեղւոյս Ալլադային դանձուն, հարկ պիտի լինի սորվիլ Փրահսերէն, հայերէն, մանկավարժական դիտութիւն և այլ նախնական ծանօթութիւններ: Ես կ'մտադրեմ որ նորընտիր Կրթական Տեսչին դալուստն շնորհաբեւ լինի Մայրաքաղաքի Ալլա. վարժարաններու, և փափաքելով որ գէթ ժընէվէն հասնէր մեր ալ սպասած Կեղեկաբէնն, կ'դառնամ նամակիս նիւթին:

Մեր նորընտիր Տեսուչն՝ եթէ ոչ ձեռնարանական ու հումաւորանական, զգօն, բանիբուն և փորձառու անձ մը կ'երեւի: Իր առջևն աւերակ մ'ունի, այս է Մեսրոպեան վարժարանն, որու վրայ պիտի կանգնէ անշուշտ՝ Ուսումն. խորհրդոյ աջակցութեամբ, բարոյական և յառաջդիմական ջնք մ'որ արդիւնք բերէ և ալլադային մանկուոյն զորդացման համար ինչ որ հարկ է անտես չ'առնէ: Անշուշտ վարժարանաց ներկայ վիճակին վերայ պիտի տայ մեղ անաշու և ճամբորտակիր ողբով գրուած տեղեկագիր մը՝ յաւելլով իր ներմուծելի բարենորոգումները,

ինչպէս նաև եղած խնայողութեանց և կարգադրութեանց յայտադիրը: Արդէն անգլիարէն լեզուի մասին ծագած խնդիրը ուժուած կ'երևի՝ նոյն լեզուի դաստիարակութիւնը վերահաստատուելով: Այժմանամ նաև որ այլ և այլ դասատուներու և դաստիարակութեանց ժամերու փոփոխութիւններ եղեր են, սակայն եթէ իմ և ուրիշ շատերուն վարմանքը պատճառող ցաւալի անօրէնութիւն մը կայ, այս է Պ. Յակոբ Գէորգեանի դպրոցէն ճամբուիլն՝ անկարողութեան պատրուակաւ: Այդ պաշտօնեայն երեսուն վեց տարի չարունակ պաշտօնավարած է Մեսրոպ, վարժարանի ծախսի մէջ՝ և եկող գացող խորհուրդներ, տեսուչներ գնահատած են՝ իր անձուկ սահմանին մէջ՝ ցոյց տուած արդիւնքը: Նոյն խոյն րաբեյի շատակ Գրիգոր Մսերեան հրապարակաւ յայտնած է որ փոքր տղոց համար Պ. Յակոբ համբերատար, անձանձիր և լաւ ծանօտագործ մ'է: Ինչ վարմանալի բան որ ՅՅ մարի գանգատի աեզի շուտը՝ պարկեշտ և ժիր դասատու մը յանկարծ անկարող հրատարակուի և փողոցը նետուի: Ի՞նչ ընէ այդ մարդն, երթայ մարտոյ, եթէ անխիղճ և ապիկար ընդհանրեր այդպէս վարուէին վաստակաւոր պաշտօնէի մը հետ չգիտի զարմանայի, քանի որ այնպիսիներ ոչ վարժապետի յարգն ու արժանիքը կը ճանչեն և ոչ կարող են գլխաւ թէ ինչ անգլիութիւն է ճամբել բարի և օգտակար դասատու մ'որ գաւակներ ունի անուշանելու, որու սիրտէն արիւն կ'ըլլի, որ աւուր հացի կարօտ թէ՛ և բերանը բանալու և դէթ Ազգային արկղէն հանգստեան թոշակ մը խնդրելու համարձակութիւնը չունի: Յուսալի է, որ եթէ ոչ Ուսումն. խորհուրդն՝ գոնէ Քաղ. ժողովն ի նկատի առնելով այդ թշուառ դասատուին փիճակն՝ արդար անօրէնութիւն մ'ընէ և անոր օրական ապրուստը ապահովէ: Եւ շատեր կը գանգատին դասատուներու նուազութեան վրայ, շատեր մեծ մեծ կը խօսին և կը վարմանան որ դպրոցներէն աւելի դրագիր, տօմարակալ կ'եղնեն քան դասատուներ: Ահա Պ. Գ. Յակոբեանի օրինակն աչքի առջև ունենալով երի վարժապետ եղիւ: Լաւ ևս է բեռնակիր լինիլ, գոնէ կռնակը տարածին և ձեռքը բռնածին չափ բեռ վերցնելով կ'ապրի մարդ: քան թէ ապագային համար մարդ պատրաստելով: Ի՞նչ ապաշխարհ պաշտօն:

Աւելի՞ դեռ ևս գրել և Հոբի վարժարանի վրայ, բայց նամակս երկարեցաւ և այդ մասին ուրիշ անգամ պիտի խօսիմ:

36. Խաղաղաստիկ. — Քեղեցւոյ բառ. — Չորս տերեւով բամնուած կանաչ բանձար մ'է, որոյ ծիլը իւզով եփելով կուտեն:
37. Թարր. — Քեղեցւոյ բառ. — Լայն կանաչ տերեւով բանջար մ'է, որոյ ծիլը մի քիչ երկարութիւն ունի, թորթիկ ևս կը սուռն, որոյ ծաղիկը դեղնագոյն սպիտակ է, երբ ծաղիկը ծծեն մեղրահամ ծուծ մ'ունի:
38. Կամեղրիկ. — Քեղեցւոյ բառ. — Սղոցանէ տերեւով ծաղիկ մ'է, կամեղ լեզկ է, մէջի ծիլն ծաղիկը գիշտ է, որ աղցան կը յենի:
39. Չղիմ. — Քեղեցւոյ բառ. — Թուփ կոտն մ'է, չորս մասի կը բաժնուի միջի ծիլը երկու կանգուն կը բարձրանայ. որոյ ծաղիկը մոմագոյն է, իսկ արմատը չորացնելով շէշ (քերիշ) կը շինեն, իսկ իւրը իւր բանջար կը դորձածուի:
40. Ճնկալանայ. — Քեղեցւոյ բառ. — Մթերագոյն չորս տերեւով խոտ մ'է, միջի ծիլը չորս մաս երկարութիւն ունի. ծայրը հոնտուտը, երբ հոսմ ուռան անոյշ է, արտի դովութիւն կուտայ:
41. Մէկնիկ. — Քեղեցւոյ բառ. — Մազտանոսի կը նմանի, բայց անկէ օտկաւ ինչ երկարութեամբ, դոյնը կանաչ քիչ կը բարձրանայ. զոր իւզով կը տապկեն ուտելու համար:
42. Հաւաւաւաստիկ (խորդառանիկ). — Քեղեցւոյ բառ. — Կանաչ խոտ մ'է մանր տերեւներով և կարմիր ծաղիկով նոյնպէս իւր բանջար կը դորձածուի համեղ կերպով:
43. Թախտիկ. — Քեղեցւոյ բառ. — Տերեւները լոյն և կանաչ բանջար մ'է. ծիլը բարակ գետնի վրայ փրփուելով մանրիշկագոյն ծաղիկ մը կուտայ որոյ արմատը իւզով կը տապկեն լաւագոյն համեղ կերակուր մը պատրաստելու համար գեղացիք:
44. Միկիկ. — Քեղեցւոյ բառ. — Որոյ տերեւները մի քիչ լոյն, դոյնը կանաչ, ծիլը մի կանգուն երկար, ծայրի ծաղիկը կոճակի չափ և ձերմակ է, համը կծու, որոյ տերեւները չորցնելով կը հաշեն. եթէ անոթի փորանջ ջուրը խմեն, ասնճին (խիթը) կանցունեն, և սեովայնի որդերը կը թափեն:
45. Երմնմախ. — Ռշտուշուոյ բառ. — Կոճանի փուշ մ'է, մի կանգուն երկարութեամբ, դոյնը բաց կանաչ. եթէ վրայի կեղեւը հանելով մի. ընթր ուտեն արտի սրտի կուլի կ'օգնեն, վերջիշկեալ փուշին գլխուն մէջ խնկանման փուշի կ'ուլայ, զոր եթէ վերքի վրայ ցանեն, շուտ մը կտեղկցեն:
46. Բաւնիւմամ. — Ռշտուշուոյ բառ. — Մի թիկ երկար ծիլով խոտ մ'է, որոյ տերեւները ճիւղ փարանոցի չափ կ'ուլ. գոյնը մեղրագոյն, եթէ արմատն կտրեն, մի դաւաթ կաթ կեկէ, երբ ոյր կաթը խմեն, որովայնի թուրութիւն կուտայ. և եթէ մէջ տեղն կտրեն կաթը թուաւոր է, իսկ եթէ ծայրն կտրեն, կաթը փոխուն կուտայ:
47. Ակուսիկ կամ տկուսիկ. — Ռշտուշուոյ բառ. — Մազտանոսի նման հատուտեալ խոտ մ'է, որն ճախաթուտ տեղեր կը բուսնի, տեղացիք կը դորձածեն աստիք յինչուլ գեղ, այսինքն մնայ:

48. Թրդմուկ. — Ռշտունցւոյ բառ. — Տաճկերէն (կաթըր արքնագի) կոչուած խոտ մ'է, որ ջրերու եզերքը բուսնելով քանի մը ճիւղերու կը բաժնուի, որոյ ձևը ճիշդ ջրիկի սմբակի կը նմանի, արտաքին կողմը թաւ մեղրագոյնի իսկ ներքին կողմը կանաչ է, որոյ խաշածին ջուրը թանչի (մոյսակ) հիւանդութիւն աւեցողի երբ խմցունեն, չափ օգտակար է:
49. Կաթնոն. — Ճաւաղցու բառ. — Տաճկերէն (Ձամշուռ) կոչուի մաւրագոյն մէկ մեկուկէս թիղ երկարութեամբ կը բուսնի քարուտ տեղեր, սաստիկ կծու և հոտաւետ, որն տեղացիք չորացնելով և մանրելով ապուրի վրայ ցանելով կուտեն իւր համամ:
50. Քարուտմակ. — Ռշտունցւոյ բառ. — Մանր կըր կանաչ տերեւով բանջար մ'է, ծիւղ փոքր ոսկեգոյն ծաղիկով. զոր տեղացիք իւր համեղ կերակուր կը գործածեն նոյնպէս իւղով տապկելով:
51. Շպնգուր. — Ռշտունցւոյ բառ. — Տաճկերէն (Մոյիս չիչէի) գեղին ծաղիկ մ'է, եթէ այս ծաղիկ տերեւները ծեծելով մարմնոյդ մի մասի վրայ կապես խիչոյն վերը կը բանայ:
52. Սոսուն. — Ռշտունցւոյ բառ. — Ճափճախուտ տեղեր բուսնող կարմիր ծաղիկ մ'է, սաստիկ հոտաւետ ու անոյշ:
53. Պէպուն. — Ռշտունցւոյ բառ. — Մոռ ծաղիկ մ'է, հոտը առատ, մանր վարդի չափ մեծութիւն ունի, լեռները կը բուսնի:
54. Կառւառտիկ. — Ռշտունցւոյ բառ. — Այն հոտ գունաւոր ծաղիկ մ'է:
55. Արանգուիկ. — Ճաւաղցու բառ. — Արիւն և աղիքները միասին դուրս թափածին կըսեն:
56. Ան. — Ճաւաղցւոյ բառ. — Կողպանք, փականք:
57. Ածիկ. — » — » — Թրջուած յորեկի ծլած խիւսը, զոր տեղացիք եփելով իւղին հետ կուտեն:
58. Ալնիլու. — Ճաւաղցւոյ բառ. — Աչքի նման ուլունք, զոր տեղացիք փոքր երախային դատկէն կը կտնեն, որպէս զի երախայն չար աչքի չը հանդիպի:
59. Ակնկուռ. — Ճաւաղցւոյ բառ. — Խաւար գիշեր:
60. Ամրոց. — » — » — Անասուններու չորցած դադորներէ կազմուած դեղին կըսուի:
61. Անդ. — Ճաւաղցւոյ բառ. — գիւղ կը նշանակէ. Տաճկ. «դուճախ»:
62. Անպիւր. — » — » — Անամեթ:
63. Անիդ. — » — » — Լարուած ծուռ փայտ մ'է, որով բամպակ կը գդեն:
64. Աղանդմուր. — Ճաւաղցւոյ բառ. — Արշալոյս:
65. Բէտ. — Կարինցու բառ. — Կոշտ մարդ:
66. Բծիկ. — Գուգարացւոյ բառ. — Փոքր գառնուկ:
67. Բրխիլ. — Ճաւաղցւոյ բառ. — Եղունքով փորել:
68. Բրխիծ. — » — » — Փոքր փայտ մ'է, հողագործները անով շղթաները իրարու կը փա'ցանեն:
69. Կուզ. — Ճաւաղցւոյ բառ. — Կծկուիլ:
70. Գուռ. — » — » — Քարէ շինուած տաղան:

(Հարսնակիկ)

ԽԱՉԱՏԱՏՈՒՐ ԴՃ. ՏՐ. ՎԱՐԳԱՆՍՅԱՆ

ՔՕՐՏԵԼԻՕԻ ՀՈԳԱՏԱՐ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԷ

... Խմբագիր

Անցեալ տարի 1894 Ապրիլ 1 էն սկսեալ Քօրտէլիօի Հայ իշ-
դական սեփին մէջ որր և անօղնական աղջիկներուն կրթու-
թեան նպաստելու մասը վեց հոգիէ բաղկացեալ Հոգաբար Ըն-
կերութեան անուամբ Ընկերութիւն մը հաստատեցինք և նոյն
Ընկերութիւնը տեւեց մինչև ներկայ տարուոյն Սեպտեմբերի
վերջերը: Թէև մէկ ու կէս տարուան մէջ շատ մը դժուարու-
թեանց հանդիպեցանք, սակայն ամէն բան առ ոչ ինչ համա-
բերով մեր գործը շարունակեցինք:

Թաղական Խորհրդոյ մի քանի անգամք չգիտեմք ինչ նպա-
տակաւ սկսան այլ և այլ խնդիր հանել մեր Ընկերութիւնը
տաղաւելու, և մինչև անգամ պատուոյ դէմ խօսքեր ընելու ե-
լան հաշուական խնդիրներու մասին: Արդ իրր գանձապետ նոյն
Ընկերութեան՝ հաշիւս թէ Թաղականութեան և թէ Քաղաքա-
կան Ժողովոյ ներկայացնելովս՝ քննուեցաւ ամենայն արգարու-
թեամբ և ուղիղ ու օրինաւոր գտնուեցաւ ինչպէս կը վկայեն
Առաջնորդարանէն ինձ զրկած նամակները:

Բարեպաշտուհի Տիկին Արուսեակ Մէլիքեան

ի Քօրտէլիօ

Քօրտէլիօի ՀՈԳԱՏԱՐ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ Ձեր Գանձապետու-
թեան ժամանակի երեք հաշուատումարներն, ըստ Ձեր խնդ-
րանաց, Այլ ալին Քաղաքական Ժողովի նկատողութեան առնե-
լէ ետև, Քօրտէլիօի պատուարժան Թաղական Խորհրդոյ միջո-
ցաւ յիշեալ հաշիւները քննել և վաւերացնել տալով Խորհրդ-
ոյն կողմէ՝ Նոյեմ. 1 թիւ նամակաւ ստացաւ ամբողջական
հաշուեկիւղը, որուն համաձայն Ձեր քով մնացած վեց հարիւր
քառասուն և չորս դրուշ տասը փրյ. մէճիտ 35 էն Ընկերու-
թեան դրամը, զոր կը փափաքէիք յանձնել վարչութեանս, ներ-
կայիս կը ծանուցանեմք Ձեզ թէ պէտք է որ յղէք մեզ և
ընդունիք ընկալագիրը:

Օրհնելով Ձեր աշխատութիւնը և մաղթելով Ձեզ վարձատ-
րութիւն ի Տեառնէ, մնամ աղօթարար:

Առաջնորդ Զմիւռնոյ
ՆԵՐՍԷՍ ՎՐԴ. ԱՐՍԼԱՆԵԱՆ

ԱՆԴՈՐՐԱԳԻՐ

Գօրաէլիոյի Հոգատար Շնկերութեան Գանձապետ Տիկին Արուսեակ Մէլիքեան Գօրաէլիոյի Թաղական խորհրդոյ վաւերացուցած հաշուէկշիւին համաձայն վեց հարիւր քառասուն և չորս դրշ. և տասը փարայ մէծիւ 33 հաշուով վճարեց այսօր Առաջնորդարանիս Յապահովութիւն նորա յանձնեցաւ գիրս:

13 Նոյմ. 1893

Զմիւռնիա

Առաջնորդ Զմիւռնոյ

ՆԵՐՍԷՍ Վ. ՍՍԼԱՆԵԱՆ

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ Ք

Զանազան կրօններ. — Այս օրերս գիտական և վիճակագրական ուսումնասիրութեամբ ցուցակ մը պատրաստուած է որու մէջ կ'աւանուի երկրագունդիս ժողովուրդները իրենց կրօնական զաւանութեան կարգով: Երկրիս բնակիչները կ'հաշուուին 1, 500, 000, 000, Եւրոպա ունի 531, 200, 000, Ափրիկէ, 127, 000, 000, Ասիա՝ 534, 000, 000, Աւստրալիա՝ 4, 750, 000, Ամերիկա՝ 133, 670, 000, Գլխաւոր կրօնները հետեւեալ թիւերը կ'ներկայեն, Բողոքական քրիստոնեայ 200, 000, 000, Հռովմէական կաթոլիկ 159, 000, 000, Յունադաւան 103, 000, 000, Համադոմար Գրիստոնեայք 500, 000, 000, Հրէայք 8, 000, 000, Մահմետականք 180, 000, 000, Կապադոք 812, 000, 000, Ընդ ամենն ոչ — քրիստոնեայք 1, 000, 000, 000:

L U ՌԷՖՈՐՄ

LA RÉFORME

Այս անուամբ սկսուած է յԱլքսանդրիա հրատարակուիլ քաղաքական, քրտական և այլաբնույթի հանդէս մը շարաթական, խմբագրութեամբ և տնօրէնութեամբ Երուանդ էֆէնտի Տէր-Վիլեանի, և արդէն 9 թիւն լոյս տեսած է: Սոյն թերթն ունի ճոխ պարունակութիւն, կարեւոր նիւթերու վրայ խնամք դրուած ուսումնասիրութիւններ և այլպան յօդուածներ ու լուրեր ընթերցանութեան արժանի: Մեծ. Խմբագիրն՝ ընտանիտ զրազէտ՝ որու ձեռքն է օրացրին ընդհանուր ուղղութիւնն, ունի ընտիր աշխատակիցներ, նոյնպէս վիպական հետաքրքրաշարժ հեղինակութիւններ:

ՏԱՐԵԿԱՆ ԲԱՅԱՆՈՐԴԱԴԻՆ Է

Եգիպտոսի . . .	Համար . . .	100	դրշ.
Օտար երկիրներու . . .	» . . .	28	ֆրանք
Հատը		2	դրշ.

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԷՆ Մ. ՄԱՍՈՐԵԱՆ

ՎԱՃԱՍՈՒՍՏՈՒՆ և ԳՈՐԾԱՏՈՒՆ ՎԵՐՄԱԿՆԵՐՈՒ

ՀԱՅԿ ԶԱՆԻԿԵԱՆ

Գալէ - Իւլի, Բէ - 4, 5, 12 և 14

Կը ծախուին զանազան վերմակներ, անկողնի և բազմոցի համար թէ՛ բամբակէ և թէ՛ յարդէ բարձեր, ֆաբրիկէ և տեքստիլէ, հոսե Տեղոյին և Եգիպտական ամեն տեսակ բամբակ թէ՛ մեծ և թէ՛ փոքր քանակութեամբ։

Սպասարանքի վրայ մեծ հազամութեամբ կը պատրաստուին զարդարուն վերմակներ հարսանեկան անկողնի համար։

Գուլասներէ եկած յանձնարարութիւնք փութով ու ճշտութեամբ կը կատարուին։

ԱՆՀԱՄԵՄԵՏ ԱԺԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՊՈԶՈՍ ԱՐՐԱՅԱՄԵԱՆ
37

Օտան Զարէ Խան, Վերէ Երէ

Պատիւ ունիմ ծանուցանել Յարգոյ Հասարակութեան և մասնաւորապէս իմ Յաճախորդներուն թէ՛ օրը օրին տեղեակ լինելով Անգլիական և Ֆրանսական վերջին նորաձևութեանց, կարող եմ ամենէ դժուարաւ հաճ անձերն իսկ դռհայնել։

ՍԻՐՈՒՆ ԶԵԻՔ

Արագ պատրաստութիւն

ԱԺԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԴԵՂԱՐԱՆ

ԶԱՐԵՅ ԶՆՈՐՀԱԻՈՐ

Հայոց Խաւ, Բեշիքէ ճարդէ

Ամեն տեսակ զեղերու մեծ խնամք պատրաստութիւն։

Գաւառներէ մեզ դիմող հիւանդ անձինք ամեն դիւրաւ թիւն պիտի գտնեն մեր քով։

ԶԱՓԱԻՈՐ ԳԻՆԵՐ

Ս. ՄԻՎՐԻՍԱՐԵԱՆ ԵՒ ԸՆԿՔ

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՅՈՒՆ

Սոյն համաւաւոր վաճառատունն՝ ուր կը ծախուին զանազան բամպակեղէն, բրդեղէն, մետաքսեղէն նիւթեր, վաղուց կը վայելէ ոչ միայն իզմիրի ամեն հասարակութեանց համարումն, այլ և իր բոլոր գաւառային յաճախորդներուն վստահութիւնը որ արդէն քաջ գնահատած են իր ապրանաց ընտրութեան, տոկունութեան, լաւութեան, չափերու ճշտութեան և գիներու անհամեմատ չափաւորութեան զգալի առաւելութիւններն, այնպէս որ միշտ գոհ մնացած և սոյն վաճառատունը պատուած են իրենց յանձնարարութեամբ: Ինչպէս ցարդ նոյնպէս և այսուհետև Սիվրիսարեան վաճառատունն պատրաստ է միևնոյն դիւրութիւններն ընծայել աեղւոյս յաճախորդներուն, և յատկապէս գաւառայնոց ուշադրութիւնը կը հրաւիրէ վերոյիշեալ առաւելութեանց վրայ: Պարտին վստահ լինիլ թէ իրենց յանձնարարութիւններն գրով կամ զործակատարներու միջնորդութեամբ, ամենայն ճշտութեամբ ու փութով պիտի կատարուին: Անտարակոյս գաւառացի և տեղացի նոր յաճախորդներ պիտի փութան, անձամբ դիմելով փորձել, ապրանաց գերազանցութիւն, Սիվրիսարեան ընդարձակ մթերանոցներու մէջ՝ որ կը գտնուին՝

Ս.Յ. - Երեւնէ Կոմիտասի փողոցէն թե՛ վերէ Խանէ ուղին:

ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՔ

Մ ՄԱՄԱՌԵԱՆՔ

Դասակարգում

Ջատիկ (Վոլթէր)	5
Ֆիլոսոփ (սպասարար)	
Միլերո-Մեղաս, Ժան և Քոլէն, Ճերմակ ու Սև (Վոլթէր)	4
Վերթէր (Վոլթէր)	8
Մենաստանի աղօրին (Տ. Պոման)	5
Յէվելի սափրիչը (Պոմարէ)	5
Գաղտնիք Բարիկը (Էօմէն Սիւ) 8 հարյուր	96 50
Հաղար ու մէկ գիշերներ 6 »	74 50
Երեք Հրացանակիրը (Ս. Տիւմա) 5 »	56
Քսան տարի ետք » » 4 »	46 50
Պրաթլոն դերկում » » 12 »	115 -
Ամբի » »	16 50
Իվանով (Վ. Սքոթ) 5 հարյուր	29
Անիծեալն (***) Աբրայ 4 հարյուր	58 25
Ամբիլի մէկ երազները (Էք. Մարկէ)	6 50
Այնպէս չէ չըջանն ութսուն օրուան մէջ (Ժ. Վերն) (սպասարար)	28
Խորհրդաւոր կղզի (Ժ. Վերն) 5 հարյուր	9 25
Մանկալիք (Շանֆլէօրի)	8
Միպերիականի մը Յիշատակը	10
Համառօտ պատմ. Բնական դիտութեան (Ս. Պրէլէ)	5
Մանր վէպեր ու դասեր տղոց համար (սպասարար)	
Բանալի հայերէն շարադրութեան Բ. Գէլ	5
Գիտելիք ու պարտիք տղոց Ե. Գէլ	5
Ընդհանուր պատմութիւն համառօտ Մաս II.	5
» » » » Բ.	11 2
» » » » Հարար Բ.	15 7
Առաջին Ընթերցարան	2
Երկրորդ Ընթերցարան Ե. Գէլ	2 50
Տունէն դուրս Թատերախաղ	5
Իրաքանութիւն Բ. Գէլ	5
Առողջարանութիւն աղջկոնց համար	5
Սրէկեան Մամուլ 24 հարյուր (1871-1894)	1500
Կարապի կոգո (Օնէ)	5
Բերուղակ (Գորպէն)	5
Առանին Տնտեսութիւն	8

ԲԱԺԱՆՈՐԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ա. ՄԱՄՈՒՆ

Քզմիրի համար	տարեկան	3 1/2	արժ. ֆեֆ.
» » Ա. Եղամսեայ		2	» »
Ազգ. վարժապետներու.	»	2 1/2	» »
Կ. Պոլսոյ Է. Փոքր Ասիոյ	»	4	» »
» » »		2 1/2	» »
Ազգ. վարժապետներու.	»	3	» »
Ռուսաստանի համար	»	8	բոլորի վրայ հարկ.
» » »		4	» »
Եւրոպայի	»	15	ֆրանկ
» » »		9	» »

ԿԱՆԻՔԻ ՎՃԱՐՆԵԼԻ

Ո՛ր և է նամակ, յօդուած ու գրուած ուղղեալ խրճ.
քաղրութեանս ետ չեն դարձուիր:

Ա. Մամուլ կ'հրատարակէ նաև ծանուցածէք չափաւոր
պայմաններով:

Թէև Ա. Մամուլ ունի իր գործակալն է Կ. Պոլիս

Մենք ՆՇԱՆ ԷՅ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ 61 Էսկի Չապաիյէ հաստաւոր
որու միջոցաւ կարելի է բաժանորդ գրուիլ և թերթերն ստանալ, սակայն
այն բաժանորդներն որ կ'փափաքին ուղղակի ընդ ունիլ իրենց թերթերն կա-
րող են գիտել խմբագրութեանս իրենց հասցէն որոշակի նշանակելով և
բաժանորդագրոյն գումարն ուղարկելով:

Հասցէ

Մ. Մամուրեան

Խմբ. Տնօրէն Ա. Մամուլ Ի ՋՄԻՒՆԻՍ

M. Mamourian

Rédacteur de la Revue

« Arévélian Mamoul » SMYRNE

Անանք որ կ'փափաքին իրենց երկերն թերթիս մէջ
ծանուցուած տեանէլ, կ'ենդրուին որ էրեւան օրինակ
խմբագրութեանս հասցին: